

فهرست

شماره صفحه
کتاب درسی

شماره صفحه
درس یار

شماره صفحه
کتاب درسی

شماره صفحه
درس یار

شماره صفحه
کتاب درسی

شماره صفحه
درس یار

تاریخ ۲

۲	درس ۱: تاریخ‌نگاری و منابع ...	۷
۱۶	درس ۲: ایران و جهان در آستانه ...	۱۱
۳۲	درس ۳: سیاست و حکومت در ...	۱۶
۴۷	درس ۴: اوضاع اجتماعی، اقتصادی ...	۲۳
۶۱	درس ۵: نهضت مشروطه ایران	۲۷
۷۸	درس ۶: جنگ جهانی اول و ایران	۳۴
۹۲	درس ۷: ایران در دوره حکومت ...	۴۱
۹۹	درس ۸: جنگ جهانی دوم و جهان ...	۴۴
۱۱۴	درس ۹: نهضت ملی‌شدن صنعت ...	۵۱
۱۲۷	درس ۱۰: انقلاب اسلامی	۵۵
۱۳۹	درس ۱۱: استقرار و تثبیت نظام ...	۶۱
۱۵۰	درس ۱۲: جنگ تحمیلی و دفاع ...	۶۵
	آزمون‌ها	۶۹

تحلیل فرهنگی

۹	فصل اول: مفاهیم و کلیات	۷۵
۱۱	درس ۱: چستی فرهنگ	۷۵
۱۸	درس ۲: چرایی شناخت فرهنگ ...	۷۹
۲۵	درس ۳: چگونگی تحلیل فرهنگی	۸۳
۳۳	فصل ۲: تحولات فرهنگی	۸۶
۳۵	درس ۱: تغییرات و تحولات فرهنگی	۸۶
۴۵	درس ۲: ارتباطات فرهنگی	۹۰
۵۷	درس ۳: نقش رسانه‌ها در تحولات ...	۹۶
۶۵	فصل ۳: فرهنگ ما ایرانیان	۱۰۱
۶۷	درس ۱: تداوم و پیوستگی فرهنگی ...	۱۰۱
۷۹	درس ۲: انسجام فرهنگی ما ایرانیان	۱۰۶
۸۷	درس ۳: فرهنگ ما ایرانیان	۱۱۰
۹۵	فصل ۴: مسائل فرهنگی ایران	۱۱۵
۹۷	درس ۱: فرهنگ و اقتصاد	۱۱۵
۱۰۸	درس ۲: فرهنگ و اخلاق	۱۲۰
۱۱۵	درس ۳: ما و دگرگونی‌های فرهنگی	۱۲۴
	آزمون‌ها	۱۳۰

دین‌ورندگی ۳

۲	بخش ۱: تفکر و اندیشه	۱۳۴
۶	درس ۱: هستی‌بخش	۱۳۴
۱۸	درس ۲: یگانگی بی‌همتا	۱۳۸
۳۰	درس ۳: توحید و سبک زندگی	۱۴۲

عربی، زبان قرآن ۳

۱	الَّذِينَ الْأَوَّلُ: مِنَ الْأَشْعَارِ الْمُنْسُوبَةِ ...	۱۹۰
۱۹	الَّذِينَ الثَّانِي: الْوَجْهَ التَّافِعَ وَالْوَجْهَ ...	۱۹۸
۳۷	الَّذِينَ الثَّلَاثُ: ثَلَاثَ قِصَصٍ قَصِيْرَةٍ ...	۲۰۷
۵۳	الَّذِينَ الرَّابِعُ: نِظَامَ الطَّبِيْعَةِ	۲۱۶
۷۱	الَّذِينَ الْخَامِسُ: يَا إِلَهِي	۲۲۵
	آزمون‌ها	۲۳۱

نگارش ۳

۱۲	درس ۱: خاطره‌نگاری	۲۳۸
۳۰	درس ۲: نگارش ادبی (۱) نثر ادبی	۲۴۰
۴۴	درس ۳: نگارش ادبی (۲) قطعه ادبی	۲۴۱
۶۰	درس ۴: نامه‌نگاری	۲۴۳
۸۰	درس ۵: نگارش علمی، مقاله‌نویسی (۱)	۲۴۵
۹۶	درس ۶: نگارش علمی، مقاله‌نویسی (۲)	۲۴۸

فارسی ۳

۱۰	ستایش: ملکا ذکر تو گویم	۲۴۹
۱۱	فصل ۱: ادبیات تعلیمی	۲۵۰
۱۲	درس ۱: شکر نعمت	۲۵۰
۱۵	کارگاه متن پژوهی	۲۵۵
۱۸	گنج حکمت: گمان	۲۵۷
۱۹	درس ۲: مست و هشیار	۲۵۸
۲۰	کارگاه متن پژوهی	۲۶۰
۲۲	شعرخوانی: در مکتب حقایق	۲۶۱
۲۵	فصل ۲: ادبیات پایداری	۲۶۴

۲۶	درس ۳: «آزادی» و «دفتر زمانه»	۲۶۴
۲۸	کارگاه متن پژوهی	۲۶۵
۳۰	گنج حکمت: خاکریز	۲۶۷
۳۴	درس ۵: دماوندیه	۲۶۸
۳۶	کارگاه متن پژوهی	۲۷۱
۳۸	روان‌خوانی: جاسوسی که الاغ بود!	۲۷۳
۴۵	فصل ۳: ادبیات غنایی	۲۷۴
۴۶	درس ۶: نی‌نامه	۲۷۴
۴۸	کارگاه متن پژوهی	۲۷۷
۵۱	گنج حکمت: آفتاب جمال حق	۲۷۹
۵۲	درس ۷: در حقیقت عشق و ...	۲۸۰
۵۴	کارگاه متن پژوهی	۲۸۳
۵۷	شعرخوانی: صبح ستاره‌باران	۲۸۵
۵۹	فصل ۴: ادبیات سفر و زندگی	۲۸۷
۶۰	درس ۸: از پاریز تا پاریس	۲۸۷
۶۵	کارگاه متن پژوهی	۲۹۰
۶۹	گنج حکمت: سه مَرکب زندگی	۲۹۲
۷۰	درس ۹: کویر	۲۹۳
۷۴	کارگاه متن پژوهی	۲۹۸
۷۷	روان‌خوانی: بوی جوی مولیان	۲۹۹
۸۳	فصل ۵: ادبیات انقلاب اسلامی	۳۰۳
۸۴	درس ۱۰: فصل شکوفایی	۳۰۳
۸۶	کارگاه متن پژوهی	۳۰۴
۸۷	گنج حکمت: تیرانا!	۳۰۵
۸۸	درس ۱۱: آن شب عزیز	۳۰۷
۹۴	کارگاه متن پژوهی	۳۰۸
۹۶	شعرخوانی: شکوه چشمان تو	۳۱۰
۹۹	فصل ۶: ادبیات حماسی	۳۱۲
۱۰۰	درس ۱۲: گذر سیاوش از آتش	۳۱۲
۱۰۵	کارگاه متن پژوهی	۳۱۸
۱۰۸	گنج حکمت: به جوانمردی کوش	۳۲۰
۱۰۹	درس ۱۳: خوان هشتم	۳۲۳
۱۱۵	کارگاه متن پژوهی	۳۲۷
۱۱۷	شعرخوانی: ای میهن!	۳۲۸
۱۱۹	فصل ۷: ادبیات داستانی	۳۳۰
۱۲۰	درس ۱۴: سی مرغ و سیمرغ	۳۳۰
۱۲۶	کارگاه متن پژوهی	۳۳۶
۱۲۸	گنج حکمت: کلان‌تر و اولی‌تر!	۳۳۸

شماره صفحه کتاب درسی

شماره صفحه کتاب درسی

شماره صفحه کتاب درسی

شماره صفحه کتاب درسی

شماره صفحه کتاب درسی

شماره صفحه کتاب درسی

۱۳۲ درس ۱۶: کباب غاز

۱۴۰ کارگاه متن پژوهی

۱۴۲ روان خوانی: ارمیا

۱۴۹ فصل ۸: ادبیات جهان

۱۵۰ درس ۱۷: خنده تو

۱۵۲ کارگاه متن پژوهی

۱۵۴ گنج حکمت: مسافر

۱۵۵ درس ۱۸: عشق جاودانی

۱۵۶ کارگاه متن پژوهی

۱۵۷ روان خوانی: آخرین درس

۱۶۳ نیایش: لطف تو

آزمون‌ها

انگلیسی ۳ (StudentBook)

۱۵ درس ۱

۴۳ درس ۲

۷۱ درس ۳

آزمون‌ها

انگلیسی ۳ (WorkBook)

۷ درس ۱

۲۵ درس ۲

۴۳ درس ۳

سلامت و بهداشت

فصل ۱: سلامت

۳ درس ۱: سلامت چیست؟

۱۲ درس ۲: سبک زندگی

فصل ۲: تغذیه سالم و بهداشت ...

۱۹ درس ۳: برنامه غذایی سالم

۳۳ درس ۴: کنترل وزن و تناسب اندام

۴۰ درس ۵: بهداشت و ایمنی مواد غذایی

فصل ۳: پیشگیری از بیماری‌ها

۴۹ درس ۶: بیماری‌های غیرواگیر

۶۷ درس ۷: بیماری‌های واگیر

فصل ۴: بهداشت در دوران نوجوانی

۷۹ درس ۸: بهداشت فردی

۱۰۱ درس ۹: بهداشت ازدواج و باروری

۱۱۱ درس ۱۰: بهداشت روان

فصل ۵: پیشگیری از رفتارهای پرخطر

۱۲۹ درس ۱۱: مصرف دخانیات و الکل

۱۳۸ درس ۱۲: اعتیاد به مواد مخدر ...

فصل ۶: محیط کار و زندگی سالم

۱۵۵ درس ۱۳: پیشگیری از اختلالات ...

۱۷۰ درس ۱۴: پیشگیری از حوادث خانگی

آزمون‌ها

جغرافیا ۳

۲ درس ۱: شهرها و روستاها

۲۱ درس ۲: مدیریت شهر و روستا

۳۸ فنون و مهارت‌های جغرافیایی ۱

۴۲ درس ۳: ویژگی‌ها و انواع شیوه‌های ...

۵۹ درس ۴: مدیریت حمل و نقل

۷۳ فنون و مهارت‌های جغرافیایی ۲

۸۲ درس ۵: ویژگی‌ها و انواع مخاطرات ...

۱۰۰ درس ۶: مدیریت مخاطرات طبیعی

۱۱۱ فنون و مهارت‌های جغرافیایی ۳

آزمون‌ها

علوم و فنون ادبی ۳

۱۱ فصل یکم

۱۲ درس ۱: تاریخ ادبیات قرن‌های ...

۲۲ درس ۲: پایه‌های آوایی ناهمسان

۲۹ درس ۳: مراعات نظیر، تلمیح و تضمین

۳۸ کارگاه تحلیل فصل

۴۱ فصل دوم

۴۲ درس ۴: سبک‌شناسی قرن‌های ...

۴۸ درس ۵: اختیارات شاعری (۱): زبانی

۵۷ درس ۶: لف و نشر، تضاد و متناقض نما

۶۴ کارگاه تحلیل فصل

۶۷ فصل سوم

۶۸ درس ۷: تاریخ ادبیات قرن چهاردهم ...

۸۳ درس ۸: اختیارات شاعری (۲): وزنی

۸۸ درس ۹: اغراق، ایهام و ایهام تناسب

۹۳ کارگاه تحلیل فصل

۹۵ فصل چهارم

۹۶ درس ۱۰: سبک‌شناسی دوره معاصر ...

۱۰۴ درس ۱۱: وزن در شعر نیمایی

۱۱۲ درس ۱۲: حسن تعلیل، حس آمیزی ...

۱۱۸ کارگاه تحلیل فصل

آزمون‌ها

ریاضی و آمار ۳

۱ فصل ۱: آمار و احتمال

۲ درس ۱: شمارش

۱۲ درس ۲: احتمال

۲۸ فصل ۲: چرخه آمار در حل مسائل

۴۵ الگوهای خطی

۴۶ درس ۱: مدل‌سازی و دنباله

۶۱ درس ۲: دنباله‌های حسابی

۷۳ فصل ۳: الگوهای غیرخطی

۷۴ درس ۱: دنباله هندسی

۸۷ درس ۲: ریشه nام و توان گویا

۹۶ درس ۳: تابع نمایی

آزمون‌ها

جامعه‌شناسی ۳

۲ درس ۱: ذخیره دانشی

۱۰ درس ۲: علوم اجتماعی

۱۹ درس ۳: نظم اجتماعی

۳۲ درس ۴: کنش اجتماعی

۴۲ درس ۵: معنای زندگی

۵۴ درس ۶: قدرت اجتماعی

۶۷ درس ۷: نابرابری اجتماعی

۸۲ درس ۸: سیاست هویت

۹۳ درس ۹: پیشینه علوم اجتماعی ...

۱۰۵ درس ۱۰: افق علوم اجتماعی در ...

آزمون‌ها

فلسفه ۲

۲ درس ۱: هستی و چیستی

۸ درس ۲: جهان ممکنات

۱۳ درس ۳: جهان علی و معلولی

۲۱ درس ۴: کدام تصویر از جهان؟

۳۰ درس ۵: خدا در فلسفه (۱)

۴۱ درس ۶: خدا در فلسفه (۲)

۵۲ درس ۷: عقل در فلسفه (۱)

۵۹ درس ۸: عقل در فلسفه (۲)

۷۰ درس ۹: آغاز فلسفه

۷۸ درس ۱۰: دوره میانی

۸۷ درس ۱۱: دوران متأخر

۹۷ درس ۱۲: حکمت معاصر

آزمون‌ها

بخش اول: تفکر و اندیشه

درس ۱ هستی بخش

درس ۱

دین و زندگی ۳

آموزش به روش سؤال های امتحانی از خط به خط کتاب درسی

پاسخ	سؤال
۱- دل و قلب - اعمال	۱- اندیشه مانند بذری است که در ذهن جوانه می زند، در ..... ریشه می دواند و برگ و بار آن به صورت ..... ظاهر می شود.
۲- اگر به صورت مداوم و درباره خدا و قدرت او باشد.	۲- مطابق با حدیث پیامبر اکرم ﷺ، اندیشه در چه صورتی می تواند برترین عبادت ها باشد؟
۳- فطرت	۳- خدایابی اولیه و درک حضور او، براساس کدام عامل در انسان محقق می شود؟
۴- نادرست؛ تفکر در این رابطه، یکی از راه های درک وجود خداوند و شناخت افعال و صفات خداوند می باشد.	۴- تفکر درباره نیازمند بودن جهان در پیدایش خود به خالق، یکی از راه های درک وجود خداوند و شناخت ذات او می باشد. (درست / نادرست)
۵- درست	۵- هر یک از انسان ها، بنا به فطرت خود، شناختی اولیه درباره آفریننده حکیم این جهان دارند. (درست / نادرست)
۶- اگر به خود نظر کنیم، خود را پدیده ای می یابیم که وجود و هستی مان از خودمان نیست. در اشیای پیرامون نیز که تأمل کنیم، آن ها را همین گونه می بینیم.	۶- مقدمه اول استدلال نیازمندی جهان به خدا در پیدایش را شرح دهید.
۷- نیازمند به پدیدآورنده ای هستند که خودش پدیده نباشد، بلکه وجودش از خودش باشد.	۷- پدیده هایی که وجودشان از خودشان نیست، برای موجود شدن به چه چیزی نیازمند هستند؟
۸- اگر موجودی خودش ذاتاً موجود باشد، در این صورت، چنین چیزی دیگر پدیده نیست و نیاز به پدیدآورنده نخواهد داشت؛ همواره بوده است و همواره خواهد بود.	۸- ذاتی بودن وجود خداوند، چه نتایجی به همراه دارد؟
۹- الف) مقدمه دوم ب) مقدمه اول	۹- هر یک از گزاره های زیر، به کدام مقدمه در استدلال نیازمندی جهان به خدا در پیدایش اشاره دارد؟ الف) چیزهایی که شیرین نیستند، برای شیرین شدن نیازمند به چیزی هستند که خودش شیرین باشد. ب) آسمان ها و زمین، پدیده هایی هستند که وجودشان از خودشان نبوده و نیست.
۱۰- نادرست؛ این بیت بیانگر مقدمه دوم این استدلال می باشد.	۱۰- بیت «ذات نایافته از هستی، بخش / چون تواند که بود هستی بخش؟» بیانگر مقدمه اول در استدلال نیازمندی جهان به خدا در پیدایش است. (درست / نادرست)

<p>۱۱- آفریننده‌ای که (۱) خودش پدیده نباشد. (۲) سرچشمه هستی باشد.</p>	<p>۱۱- پدیده‌های جهان، در پدید آمدن و هست شدن خود، به چگونه آفریننده‌ای نیازمندند؟</p>
<p>۱۲- اگر در استدلال بگوییم: هر «موجودی» نیاز به آفریننده دارد، می‌توان نتیجه گرفت که خدا هم به خالق نیاز دارد؛ اما در استدلال نیازمندی مخلوقات به خالق، از لفظ پدیده استفاده شده است. همان‌طور که ذهن ما نمی‌پذیرد که یک پدیده بدون پدیدآورنده باشد؛ همان‌طور هم برعکس، نمی‌پذیرد وجودی که ذاتاً موجود است، نیازی به پدیدآورنده داشته باشد.</p>	<p>۱۲- چرا موجودات این جهان باید به آفریننده نیاز داشته باشند، اما خود آفریننده به خالق نیاز نداشته باشد؟</p>
<p>۱۳- یک ساختمان از مصالح ساختمانی ساخته شده است که هیچ‌کدام از آن‌ها را بنا یا معمار به وجود نیاورده است. بنا نه اجزای ساختمان را پدید آورده و نه خواص آن اجزا را؛ اما خداوند خالق جهان است و پدیده‌های جهان، هم پیدایش و هم بقای خود را مدیون او هستند.</p>	<p>۱۳- رابطه جهان با خداوند را با رابطه ساختمان با معمار آن مقایسه کنید.</p>
<p>۱۴- گزینه «۲» این جهان خلقت در هر لحظه، نیازمند به خداوند است، مؤید نیازمندی در بقا است.</p>	<p>۱۴- گزاره زیر، مؤید کدام مطلب است؟ «جهان در هر آن، به خداوند نیازمند است.» (۱) نیازمندی جهان به خدا در پیدایش (۲) نیازمندی جهان به خدا در بقا</p>
<p>۱۵- نادرست؛ کار بنا فقط جابه‌جا کردن مواد و چینش آن‌ها است، ولی رابطه خداوند با جهان، تا حدی شبیه رابطه مولد برق با جریان برق است.</p>	<p>۱۵- در مقام مثال می‌توان گفت که رابطه خداوند با جهان، تا حدی شبیه رابطه بنا با ساختمان است. (درست / نادرست)</p>
<p>۱۶- زیرا موجودات، پس از پیدایش نیز هم‌چنان، مانند لحظه نخست خلق شدن، به خداوند نیازمند هستند.</p>	<p>۱۶- چرا موجودات، دائماً به پیشگاه الهی عرض نیاز می‌کنند؟</p>
<p>۱۷- انسان‌های ناآگاه نسبت به نیاز دائمی انسان به خداوند، بی‌توجه‌اند؛ اما انسان‌های آگاه دائماً سایه لطف و رحمت خدا را احساس می‌کنند و خود را نیازمند عنایات پیوسته او می‌دانند.</p>	<p>۱۷- نیازمندی دائمی به خدای بی‌نیاز، نزد انسان‌های آگاه و ناآگاه چه تفاوتی دارد؟</p>
<p>۱۸- هر چه معرفت انسان به خود و رابطه‌اش با خدا بیشتر شود، نیاز به او را بیشتر احساس و عجز و بندگی خود را بیشتر ابراز می‌کند.</p>	<p>۱۸- در چه صورتی انسان، عجز و بندگی خود را نسبت به خداوند، بیشتر ابراز می‌کند؟</p>
<p>۱۹- نور</p>	<p>۱۹- قرآن کریم، رابطه میان خداوند و جهان هستی را با کلمه ..... بیان می‌کند.</p>
<p>۲۰- وجود - هستی</p>	<p>۲۰- خداوند نور هستی است؛ یعنی تمام موجودات ..... خود را از او می‌گیرند و به سبب او پیدا و آشکار شده و پا به عرصه ..... می‌گذارند.</p>
<p>۲۱- زیرا هر موجودی در حد خودش، تجلی‌بخش خداوند و نشانگر حکمت، قدرت، رحمت و سایر صفات الهی است.</p>	<p>۲۱- به چه دلیل آنان که به دقت و تأمل در جهان هستی می‌نگرند، در هر چیزی خدا را مشاهده می‌کنند و علم و قدرت او را می‌بینند؟</p>
<p>۲۲- هر موجودی در حد خودش تجلی‌بخش خداوند و نشانگر صفات اوست.</p>	<p>۲۲- بیت «دلی کز معرفت نور و صفا دید / به هر چیزی که دید، اول خدا دید» بیانگر چه مفهومی است؟</p>
<p>۲۳- عمیق - قابل دسترس</p>	<p>۲۳- این که انسان بتواند با هر چیزی خدا را ببیند، معرفتی ..... و والا است که در نگاه نخست مشکل به نظر می‌آید، اما هدفی ..... است.</p>
<p>۲۴- زیرا پاکی و صفای قلب دارند.</p>	<p>۲۴- چرا رسیدن به این معرفت که «انسان بتواند با هر چیزی خدا را ببیند.» برای نوجوانان و جوانان قابل دسترس‌تر است؟</p>
<p>۲۵- اگر انسان قدم پیش‌گذار و با عزم و تصمیم قوی برای این هدف حرکت کند.</p>	<p>۲۵- در چه صورتی، خداوند به کمک انسان می‌آید تا بتواند در هر چیزی خدا را ببیند؟</p>

۲۶- موضوعاتی که انسان می‌خواهد درباره آن‌ها شناخت پیدا کند، دو دسته‌اند: آن‌ها را نام ببرید و برای هر کدام مثال بزنید.	۲۶- (۱) موضوعاتی که در محدوده شناخت ما قرار می‌گیرند، مثل گیاهان، حیوان‌ها، ستارگان و کهکشان‌ها. (۲) موضوعاتی که نامحدودند و ذهن ما گنجایش درک آن‌ها را ندارد؛ مثل ذات خداوند.
۲۷- چرا ذهن انسان توان و گنجایش فهم چیستی و ذات ستارگان و کهکشان‌ها را دارد؟	۲۷- زیرا همه آن‌ها، اموری محدود هستند.
۲۸- لازمه شناخت هر چیزی، ..... و ..... به آن است.	۲۸- احاطه - دسترسی
۲۹- چرا انسان نمی‌تواند ذات امور نامحدود را تصور کند؟	۲۹- به دلیل محدودبودن ذهن
۳۰- چرا انسان ناتوان از درک چیستی و ماهیت خداوند است؟	۳۰- خداوند حقیقتی نامحدود دارد. در نتیجه، ذهن انسان که محدود است، نمی‌تواند به حقیقت او احاطه پیدا کند و ذاتش را شناسایی نماید.
۳۱- چرا رؤیت خداوند متعال با چشم، غیرممکن است؟	۳۱- زیرا چشم ساختار مادی و جسمانی دارد و فقط از اشیا بی‌کیفیت نور قابل درک برای چشم دارند، می‌تواند عکس برداری کند.
۳۲- خداوند را نه تنها در این دنیا نمی‌توان با چشم مادی دید، بلکه در آخرت نیز نمی‌توان او را با این چشم مشاهده کرد. (درست / نادرست)	۳۲- درست
۳۳- نوعی از دیدن خداوند که از برترین هدف‌های زندگی است، کدام است؟	۳۳- دیدن به وسیله قلب و ملاقات با خدا

بررسی آیات و احادیث

حدیث پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ إِدْمَانُ التَّفَكُّرِ فِي اللَّهِ وَ فِي قُدْرَتِهِ» ترجمه: «برترین عبادت، اندیشیدن مداوم درباره خداوند و قدرت اوست.»

پیام‌ها: اگر اندیشیدن، به صورت مداوم و درباره خدا و قدرت او باشد، برترین عبادت‌ها محسوب می‌شود.

آیه ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ إِلَى اللَّهِ وَ اللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴾ (سوره طه، آیه ۱۵) **ترجمه:** «ای مردم شما به خداوند نیازمند هستید و خدا است که [تنها] بی‌نیاز ستوده است.»

پیام‌ها: فقر و نیاز دائمی انسان (در بقا و پیدایش) و غنای ذاتی خداوند برداشت می‌شود. انسان‌ها در هر مقام و درجه‌ای باشند، نسبت به خداوند فقیرند و این فقر و بی‌نیازی، مطلق است.

آیه ﴿ تَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴾ (سوره رحمان، آیه ۲۹) **ترجمه:** «هر آن چه در آسمان‌ها و زمین است، پیوسته از او درخواست می‌کند. او همواره دست‌اندرکار امری است.»

پیام‌ها: بیانگر نیازمندی دائمی مخلوقات به خداوند در مرحله بقا است. چنین نیست که خداوند، عالم را آفریده و آن را به حال خود رها کرده باشد، بلکه همواره امور هستی را تدبیر و اداره می‌کند.

حدیث پیامبر ﷺ «اللَّهُمَّ لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ أَبَدًا» ترجمه: «خدایا مرا چشم به هم زدنی به خودم وامگذار.»

پیام‌ها: افزایش خودشناسی، منجر به درک بیشتر فقر و نیاز به خداوند و در نهایت، افزایش عبودیت و بندگی الهی می‌شود. پیامبر گرمای ما، با آن مقام و منزلت در پیشگاه الهی، عاجزانه از خداوند می‌خواهد که برای یک لحظه هم، لطف و رحمت خاصش را از او نگیرد و او را به حال خود واگذار نکند.

آیه ﴿ اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ ... ﴾ (سوره نور، آیه ۳۵) **ترجمه:** «خداوند نور آسمان‌ها و زمین است.»

پیام‌ها: قرآن کریم، رابطه میان خداوند و جهان هستی را با کلمه نور بیان می‌کند. استفاده از این تعبیر به این معناست که همه موجودات، هستی خود را از خداوند می‌گیرند و به سبب او پا به عرصه هستی می‌گذارند.

حدیث امیرالمؤمنین علی ﷺ «مَا زَأَيْتُ شَيْئًا إِلَّا وَ زَأَيْتُ اللَّهَ قَبْلَهُ وَ بَعْدَهُ وَ مَعَهُ» ترجمه: «هیچ چیزی را ندیدم مگر این که خداوند را قبل و بعد و با آن دیدم.»

پیام‌ها: هر موجودی در حد خودش تجلی‌بخش خداوند و نشانگر حکمت، قدرت، رحمت و سایر صفات الهی است. آنان که به دقت و تأمل در جهان می‌نگرند، در هر چیزی خدا را مشاهده می‌کنند و علم و قدرت او را می‌بینند.

آیه ﴿ تَتَفَكَّرُوا فِي كُلِّ شَيْءٍ وَ لَا تَتَفَكَّرُوا فِي ذَاتِ اللَّهِ ﴾ **ترجمه:** «در همه چیز تفکر کنید ولی در ذات خداوند تفکر نکنید.»

پیام: ممنوع بودن تفکر در ذات و چیستی نامحدود خداوند و دعوت به تفکر در سایر موضوعات محدود مانند هستی و شناخت صفات و اسماء خدا، از این حدیث برداشت می‌شود.

آیه ﴿ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَ هُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَ هُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴾ (سوره انعام، آیه ۱۰۳) **ترجمه:** «چشم‌ها او را در نمی‌یابند و اوست که دیدگان را درمی‌یابد و او لطیف آگاه است.»

پیام: خداوند را نه تنها در این دنیا، بلکه در آخرت نیز با چشم مادی نمی‌توان مشاهده کرد.

سؤال متن

صفحة ۶ کتاب درسی

آیا هرگز درباره آغاز و پایان این هستی پهناور فکر کرده‌اید؟ به راستی این میلیاردها میلیارد کهکشان و ستاره و سیاره، با میلیاردها موجود متنوع از کجا آمده‌اند؟ موجودات جهان، هستی خود را وامدار چه کسی هستند؟! همه موجودات جهان، هستی خود را وامدار آفریننده‌ای حکیم‌اند که پیدایش (هست‌شدن) و بقای پدیده‌ها به دست اوست.

تفکر در متن

صفحة ۸ کتاب درسی

توضیحات مربوط به نیازمندی جهان به خدا در پیدایش را به صورت یک استدلال، به طور خلاصه بنویسید.

مقدمه اول: ما و این جهان، پدیده‌هایی هستیم که وجودمان از خودمان نیست.

مقدمه دوم: موجوداتی که وجودشان از خودشان نیست، برای به وجود آمدن نیازمند موجودی هستند که خود پدیده نباشد.

نتیجه: ما و همه پدیده‌های جهان، در پدید آمدن و هست‌شدن به خداوند نیازمند هستیم.

پاسخ به یک پرسش

صفحة ۸ کتاب درسی

چرا موجودات این جهان باید به آفریننده نیاز داشته باشند، اما خود آفریننده به خالق نیاز نداشته باشد؟! اگر با دقت بیشتر استدلال بیان شده در صفحه قبل را مرور کنیم، متوجه می‌شویم که جایی برای طرح این سؤال باقی نمی‌ماند. آن استدلال نمی‌گوید که «هر موجودی» به آفریننده نیاز دارد. بلی، اگر کسی این را بگوید، باید نتیجه بگیرد که خدا هم به آفریننده نیازمند است. نتیجه چنین حرفی این است که هیچ چیزی وجود پیدا نکند، زیرا هر موجودی را که ما فرض کنیم، باید قبل از آن موجودی باشد تا آن را پدید آورد و این سلسله تا بی‌نهایت پیش خواهد رفت و هیچ‌گاه، هیچ موجودی پدید نخواهد آمد.

به عنوان مثال، در ساختار ساعت، ممکن است ده‌ها چرخ‌دنده وجود داشته باشد که هر یک باعث حرکت دیگری می‌شود. چرخ‌دنده اول، چرخ‌دنده دوم را می‌چرخاند و چرخ‌دنده دوم، چرخ‌دنده سوم را و ... اگر به حرکت این چرخ‌دنده‌ها دقت کنید، متوجه خواهید شد که موتور درون ساعت، علت اصلی حرکت این چرخ‌دنده‌هاست که آن موتور برای حرکت خودش، نیاز به هیچ چرخ‌دنده‌ای ندارد. حال فرض کنید تعداد این چرخ‌دنده‌ها بی‌نهایت است و همگی در حال چرخیدن هستند. آیا امکان دارد که زنجیره این چرخ‌دنده‌ها به هیچ موتوری که حرکت‌دهنده چرخ‌دنده‌ها باشد، نرسد؟

چنین چیزی غیرممکن است؛ یعنی امکان ندارد که بی‌نهایت چرخ‌دنده در حال چرخیدن باشند ولی هیچ محرک (موتور) مستقل و بی‌نیازی سبب ایجاد حرکت در آن‌ها نباشد. این همان مفهوم «تسلسل علت‌ها» است، یعنی این که سلسله علت و معلول‌ها تا بی‌نهایت ادامه یابد و به علتی نخستین ختم نشود و این مطلب از نظر عقلی محال است.

با توجه به این نکته، عقل انسان نمی‌گوید که هر موجودی به آفریننده نیاز دارد؛ همان‌طور که نمی‌گوید تمام چیزهای شیرین، حتی شکر و قند، نیازمند به یک شیرین‌کننده هستند، بلکه ذهن ما اگر موجودی را ببیند که قبلاً نبوده و بعد پدید آمده، در این‌جا می‌گوید: «پدیده» نمی‌تواند خودبه‌خود پدید آید و حتماً آفریننده‌ای آن را پدید آورده است؛ همان‌طور که ذهن ما نمی‌پذیرد که یک پدیده بدون پدیدآورنده باشد، همان‌طور هم برعکس، نمی‌پذیرد وجودی که ذاتاً موجود است نیازی به پدیدآورنده داشته باشد.

سؤال متن

صفحة ۹ کتاب درسی

آیا رابطه جهان با خدا، مانند رابطه بتا با مسجد است؟ خیر، بتا به مصالح تشکیل‌دهنده مسجد وجود نبخشیده است اما خداوند متعال سرچشمه وجود موجودات است؛ هم‌چنین جهان در بقای خود، نیازمند به خداوند است، اما مسجد در بقای خود به بتا نیازی ندارد.

تدبر در قرآن

صفحة ۱۰ کتاب درسی

در آیات ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ...﴾ و ﴿يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ...﴾ تدبر کنید و به سؤالات پاسخ دهید.

۱- فکر می‌کنید چرا موجودات پیوسته از خداوند درخواست دارند؟ زیرا همواره و در هر «آن» به او نیازمند هستند. (نیاز در بقا)

۲- نیاز انسان به خدا شامل چه چیزهایی می‌شود؟ انسان در همه حالات و امور خود، از پیدایش تا بقا، نیازمند به خداوند است.

۳- چرا خداوند هر لحظه دست‌اندرکار امری است؟ زیرا موجودات پیوسته از او درخواست می‌کنند.

سؤال متن

صفحة ۱۱ کتاب درسی

نوربودن خداوند به چه معناست؟ خداوند نور هستی است؛ یعنی همه موجودات، وجود خود را از او می‌گیرند و به سبب او پیدا و آشکار شده و پا به عرصه هستی می‌گذارند.

تفکر در حدیث

صفحة ۱۲ کتاب درسی

به نظر شما، پیام حدیث: «ما رأيت شيئاً...» چیست؟ معرفت عمیق و والای دیدن خداوند با هر چیزی

مقصود امام علی علیه السلام از این که می‌فرماید قبل و بعد و همراه هر چیزی خدا را دیدم، چیست؟ تجلی خداوند و صفات او در همه موجودات

سؤال متن

صفحة ۱۲ کتاب درسی

آیا می‌توان به ذات خداوند پی برد و چپستی او را مشخص کرد؟ خیر، خداوند حقیقتی نامحدود دارد و لازمه شناخت هر چیزی احاطه بر آن است؛ در حالی که ذهن انسان توان دسترسی و احاطه به خداوند را ندارد.

چگونه می‌توان خدا را دید؟ رؤیت خداوند با چشم غیرممکن است؛ زیرا چشم ساختار مادی و جسمانی دارد و فقط از اشیا می‌تواند عکس‌برداری کند. چشم مادی، توانایی دیدن همهٔ اشیای مادی را هم ندارد، چه برسد به موجودات غیرمادی و وجود مقدس خداوند؛ بنابراین خداوند را نه تنها در این دنیا نمی‌توان با چشم مادی دید، بلکه در آخرت نیز نمی‌توان با این چشم مشاهده کرد؛ اما نوعی از دیدن وجود دارد که نه تنها امکان‌پذیر است، بلکه از برترین هدف‌های زندگی است و هر کس باید برای رسیدن به چنین دیدنی تلاش کند. این مرتبه، دیدن به وسیلهٔ «قلب» و ملاقات با خداست.

با وجود شباهت‌های ظاهری رابطهٔ خدا و جهان با رابطهٔ ساعت‌ساز و ساعت، تفاوت‌های این دو رابطه را بنویسید. (۱) ساعت‌ساز هستی‌بخش اجزای ساعت نیست و فقط نظم‌دهنده به آن‌ها است، اما خداوند هم هستی‌بخش است و هم نظم‌دهنده. (۲) نظم و پیچیدگی جهان، فراتر از نظم یک ساعت است. (۳) بقای ساعت وابسته به ساعت‌ساز نیست اما بقای جهان وابسته به خداوند است.

درس ۲ یگانه‌بی‌همتا

آموزش به روش سؤال‌های امتحانی از خط به خط کتاب درسی

پاسخ	سؤال
۱- الف) توحید در ربوبیت (ب) بندگی خداوند	۱- با توجه به دعای حضرت علی <small>علیه السلام</small> در ارتباط با کسب عزت با بندگی خداوند به سؤالات زیر پاسخ دهید: الف) عبارت «این افتخار بس که تو پروردگار منی» به کدام یک از مراتب توحید اشاره دارد؟ ب) کدام عزت برای انسان کافی است؟
۲- توحید (یکتاپرستی)	۲- مهم‌ترین اعتقاد دینی ..... است.
۳- توحید	۳- در اسلام بی‌اعتقادی به ..... موجب بی‌اعتباری تمام اعتقادات دیگر می‌شود.
۴- احکام دین	۴- توحید مانند روحی در پیکرهٔ معارف و ..... حضور دارد و به آن حیات و معنا می‌بخشد.
۵- «لا اله الا الله»	۵- رسول خدا <small>صلی الله علیه و آله</small> از همان آغاز رسالت از مشرکان می‌خواست با گفتن کدام جمله دست از شرک و بت‌پرستی بردارند و به خدای یگانه ایمان بیاورند؟
۶- (۱) تمام احکام و حقوق اسلامی فرد به رسمیت شناخته می‌شود. (۲) دفاع از حقوق او بر دیگر مسلمانان واجب می‌گردد. (۳) در زمرهٔ برادران و خواهران دینی قرار می‌گیرد.	۶- چند مورد از نتایج گفتن جملهٔ «لا اله الا الله» توسط مشرکین و گرویدن آنان به اسلام را نام ببرید.
۷- پابندی به آن، همهٔ زندگی فرد تازه‌مسلمان را در رابطه با خدا، خویشتن، خانواده و ... تغییر می‌دهد.	۷- پابندی به جملهٔ «لا اله الا الله» چه اثری بر زندگی شخص تازه‌مسلمان دارد؟
۸- توحید در خالقیت عبارت از این است که معتقد باشیم خداوند تنها مبدأ و خالق جهان است، موجودات همه مخلوق او هستند و در کار آفرینش شریک و همتایی ندارد.	۸- اصطلاح «توحید در خالقیت» را تعریف کنید.
۹- از آن‌جا که خداوند تنها خالق جهان است، پس تنها مالک آن نیز هست؛ زیرا هر کس که چیزی را پدید می‌آورد، مالک آن است.	۹- اصطلاح «توحید در مالکیت» را تعریف کنید.
۱۰- هر کس که مالک چیزی باشد، حق تصرف و تغییر در آن چیز را دارد، اما دیگران بدون اجازهٔ وی نمی‌توانند در آن تصرف کنند. به این حق تصرف، ولایت و سرپرستی می‌گویند.	۱۰- اصطلاح «حق ولایت و سرپرستی» به چه معناست؟ آن را تعریف کنید.
۱۱- توحید در ولایت (ترجمهٔ آیه: «انها هیچ ولی [سرپرستی] جز او ندارند ...»)	۱۱- عبارت قرآنی «ما لَئِمَّ مِن دُونِهِ مِن وَلِيٍّ وَ لَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا» به کدام یک از مراتب توحید اشاره دارد؟

۱۲- به چه علت، خداوند تنها ولی و سرپرست جهان است؟	۱۲- از آن‌جا که خداوند تنها مالک جهان است، تنها ولی و سرپرست جهان نیز هست.
۱۳- در ارتباط با جمله «مخلوقات جز به اذن و اجازه خداوند نمی‌توانند در جهان تصرف کنند»، توضیح دهید که آیا چنین اذنی به معنای واگذاری ولایت خدا به دیگری می‌باشد یا خیر؟	۱۳- خیر، بلکه بدین معناست که خداوند آن شخص را در مسیر و مجرای ولایت خود قرار داده است.
۱۴- این‌که خداوند پیامبر اکرم ﷺ را ولی انسان‌ها معرفی می‌کند، به چه معناست؟	۱۴- بدین معناست که ایشان را واسطه ولایت خود و رساننده فرمان‌هایش قرار داده است.
۱۵- کدام واژه پس از «اللّه» در قرآن کریم بیشترین میزان تکرار را داشته است و عبارت «رب العالمین» بیش از چند بار در قرآن تکرار شده است؟	۱۵- «رب» - چهل بار
۱۶- لغت «رب» به چه معناست؟	۱۶- رب به معنای مالک و صاحب اختیاری است که تدبیر و پرورش مخلوق به دست اوست.
۱۷- به چه علت خداوند تنها رب هستی می‌باشد؟	۱۷- به این علت که خداوند تنها خالق، مالک و ولی جهان است.
۱۸- اداره کردن جهان توسط خداوند و به پیش بردن آن به سوی مقصدی که برای آن معین شده است، بیانگر کدام مرتبه توحید است؟	۱۸- توحید در ربوبیت
۱۹- توحید در ربوبیت بدین معناست که موجودات قدرت تدبیر ندارند. (درست / نادرست)	۱۹- نادرست؛ توحید در ربوبیت بدین معنا نیست که موجودات، به خصوص انسان، نقشی در پرورش و تدبیر سایر مخلوقات ندارند.
۲۰- معنای درست توحید در ربوبیت در ارتباط با باغبانی که زحمت می‌کشد و به پرورش درختان اقدام می‌کند، چه می‌باشد؟	۲۰- بدین معناست که این باغبان و تدبیرش همه از آن خدا و تحت تدبیر اویند.
۲۱- کشاورز وقتی رابطه خود را با خدا بررسی می‌کند، به چه نتیجه‌ای دست می‌یابد؟	۲۱- می‌بیند که هم خودش و هم نیرو و توانش از آن خداوند است و کشت و زرع او براساس استعدادی که خداوند در آن قرار داده رشد کرده و محصول داده است.
۲۲- زارع حقیقی و پرورش‌دهنده اصلی زراعت یک کشاورز، خود آن کشاورز است. (درست / نادرست)	۲۲- نادرست؛ زارع حقیقی و پرورش‌دهنده اصلی زراعت یک کشاورز، خداوند است.
۲۳- این تصور که چند خدا وجود دارد و هر یک خالق بخشی از جهان‌اند، به معنای آن نیست که هر کدام از آن‌ها محدود و ناقص می‌باشند. (درست / نادرست)	۲۳- نادرست؛ به معنای آن است که هر کدام از آن‌ها محدود و ناقص می‌باشند.
۲۴- اصطلاحات زیر را تعریف کنید. الف) شرک در خالقیت ب) شرک در مالکیت	۲۴- الف) اگر کسی معتقد باشد که این جهان را چند خالق آفریده‌اند، گرفتار شرک در خالقیت شده است. ب) اعتقاد به این‌که علاوه بر خداوند و در کنار او، دیگران هم مالک بخشی از جهان هستند.
۲۵- اگر کسی به شرک در خالقیت اعتقاد داشته باشد، گرفتار کدام‌یک از مراتب دیگر شرک هم خواهد بود؟	۲۵- شرک در مالکیت
۲۶- اصطلاحات زیر را تعریف کنید. الف) شرک در ولایت ب) شرک در ربوبیت	۲۶- الف) اعتقاد به این‌که علاوه بر خداوند و در کنار او، دیگری نیز هستند که سرپرستی جهان را بر عهده دارند و خودشان حق تصرف در جهان را دارا می‌باشند. ب) اعتقاد به این‌که علاوه بر خداوند و در کنار او، دیگری نیز هستند که تدبیر امور موجودات را بر عهده دارند.
۲۷- اگر کسی در کنار ربوبیت الهی، برای خود یا سایر مخلوقات حساب جداگانه باز کند و گمان کند که کسی می‌تواند مستقل از خداوند، امور را تدبیر کند، گرفتار شرک در ولایت شده است. (درست / نادرست)	۲۷- نادرست؛ چنین کسی گرفتار شرک در ربوبیت شده است.
۲۸- عبارات قرآنی ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ و ﴿لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ هر یک به ترتیب به کدام اصول اعتقادی اشاره دارند؟	۲۸- اصل توحید (یکتابودن خداوند) - اصل توحید (یکتابودن خداوند)

<p>۲۹- گزینه «۲» (ترجمه آیه: خداوند بی نیاز است.)</p>	<p>۲۹- کدام یک از عبارات قرآنی زیر به «بی نیازی کامل خداوند» اشاره دارد؟ (۱) ﴿لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ * وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ (۲) ﴿اللَّهُ الصَّمَدُ﴾</p>
<p>۳۰- (الف) توحید در ربوبیت (ترجمه آیه: بگو پروردگار آسمانها و زمین کیست؟) (ب) توحید در خالقیت (ترجمه آیه: بگو خالق همه چیز خداست.)</p>	<p>۳۰- مشخص کنید هر یک از موارد زیر بیانگر کدام مرتبه توحید می باشد. (الف) ﴿قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ﴾ (ب) ﴿قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾</p>
<p>۳۱- (الف) شرک در ولایت (ترجمه آیه: بگو آیا غیر از او سرپرستانی گرفته اید؟) (ب) شرک در مالکیت (ترجمه آیه: که [حتی] اختیار سود و زیان خود را ندارند.) (ج) شرک در خالقیت (ترجمه آیه: یا آنها شریک‌هایی برای خدا قرار داده اند که آن شریکان هم [مثل خداوند مخلوقی خلق کرده اند و خلقت بر آن‌ها مشتبه شده است؟])</p>	<p>۳۱- مشخص کنید هر یک از عبارات قرآنی زیر نفی کننده کدام یک از اقسام شرک می باشد. (الف) ﴿قُلْ أَفَأَتَّخِذُكُمْ مِنْ ذُنُوبِهِمْ أَوْلِيَاءَ﴾ (ب) ﴿لَا يَمْلِكُونَ أَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَ لَا ضَرًّا﴾ (ج) ﴿أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهُ الْخَلْقِ عَلَيْهِمْ﴾</p>
<p>۳۲- اعتقاد به خدای یگانه</p>	<p>۳۲- لغت «توحید» به چه معناست؟</p>
<p>۳۳- علّیت</p>	<p>۳۳- خداوند میان پدیده‌های جهان، رابطه ..... را حاکم کرده است؛ همان‌طور که آتش موجب گرما و دارو سبب شفا می باشد.</p>
<p>۳۴- دعا سبب آموزش، صدقه موجب دفع بلا و صلّه رحم موجب افزایش طول عمر است.</p>	<p>۳۴- هر یک از اعمال معنوی «دعا»، «دادن صدقه» و «صلّه رحم» چه ثمراتی را به دنبال دارند؟</p>
<p>۳۵- ندارد</p>	<p>۳۵- درخواست از اولیای الهی برای اجابت خواسته‌ها منافاتی با توحید .....</p>
<p>۳۶- زمانی که این توانایی را از خود آن‌ها و مستقل از خدا بدانیم.</p>	<p>۳۶- عقیده به توانایی پیامبر اکرم ﷺ و اولیای دین ﷺ در برآوردن حاجات انسان چه هنگام موجب شرک است؟</p>
<p>۳۷- درست</p>	<p>۳۷- روح مطهر رسول خدا ﷺ پس از رحلت زنده است و می تواند به انسان‌ها یاری برساند. (درست / نادرست)</p>
<p>۳۸- تکفیری‌ها</p>	<p>۳۸- کدام گروه از مسلمانان درخواست‌هایی مانند «طلب دعا از پدر و مادر برای سعادت‌مندی» را مصداق شرک می دانند؟</p>
<p>۳۹- (۱) توسل به پیامبران و معصومین ﷺ شرک است. (۲) طلب دعا و شفیع قراردادن دیگران برای این که خدا انسان را ببخشد، شرک است.</p>	<p>۳۹- دو مورد از اعتقادات جریان «تکفیری» را نام ببرید.</p>
<p>۴۰- جریان تکفیری</p>	<p>۴۰- کدام جریان، بزرگ‌ترین ضربه را بر اسلام وارد کرده و سبب تنفر برخی از مردم جهان از اسلام شده است؟</p>
<p>۴۱- گزینه «۱» این آیه، مثالی است برای «تأثیر داشتن موجودات گوناگون در عالم.»</p>	<p>۴۱- آیه «در غسل برای مردم شفاست.» به کدام گزینه اشاره دارد؟ (۱) تأثیر داشتن موجودات گوناگون در عالم (۲) سلب هرگونه اثر از اشیا و یا انسان‌ها برای پذیرش توحید در ربوبیت</p>
<p>۴۲- اولیای الهی</p>	<p>۴۲- یک مورد از راه‌های معنوی شفا بخشی را نام ببرید.</p>
<p>۴۳- زمانی که بنده‌ای از بندگان خدا به انسان احسان می کند، انسان هم باید از آن فرد تشکر کند و هم شکرگزار خداوند شود.</p>	<p>۴۳- پیام حدیث «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَنْعِمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ، لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ» چه می باشد؟</p>
<p>۴۴- وزیر سلیمان یعنی آصف بن برخیا در یک لحظه تخت بلقیس (ملکه سبا) را از مسافتی طولانی منتقل کرد.</p>	<p>۴۴- یک نمونه از مثال‌های قرآن در رد زمینه «طی مراتب بالای بندگی خداوند توسط برخی انسان‌ها» نام ببرید و مختصراً ماجرای آن را بیان کنید.</p>

(بررسی آیات واحادیت)

دعا امام علی علیه السلام می فرماید: «خداى من! مرا این عزت بس که بنده تو باشم و این افتخار بس که تو پروردگار منى، خداى من! تو همان گونه‌اى که من دوست دارم، پس مرا همان گونه قرار ده که تو دوست دارى.»
پیام: کلیدواژه «پروردگار» در عبارت فوق، نشانگر توحید در ربوبیت می باشد. / بالاترین عزت بندگی خدا و بالاترین افتخار ربوبیت خداوند برای بنده است.

آیه ﴿اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ (سوره زمر، آیه ۶۲) **ترجمه:** «خدا آفریننده هر چیزی است ...»
پیام: کلیدواژه «خالق» در این آیه بیانگر توحید در خالقیت می باشد.

آیه ﴿وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ...﴾ (سوره آل عمران، آیه ۱۰۹) **ترجمه:** «و هر آن چه در آسمان ها و زمین است، برای خداست.»
پیام: این آیه، بیانگر توحید در مالکیت خداوند می باشد.

آیه ﴿... مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا﴾ (سوره کهف، آیه ۲۶) **ترجمه:** «آن ها هیچ ولی [سرپرستی] جز او ندارند و او در فرمانروایی خویش کسی را شریک نمی سازد.»

پیام: کلیدواژه «ولی» در این آیه به توحید در ولایت اشاره دارد.

آیه ﴿قُلْ أَعَزَّ لِلَّهِ الْبَغْيُ زُبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ...﴾ (سوره انفصاف، آیه ۱۶۴) **ترجمه:** «بگو: آیا جز خدا پروردگاری را بطلبم در حالی که او پروردگار همه چیز است؟ ...»

پیام: عبارت ﴿قُلْ أَعَزَّ لِلَّهِ الْبَغْيُ زُبًّا﴾ نافی شرک در ربوبیت و عبارت ﴿هُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ﴾ بیانگر توحید در ربوبیت می باشد.
سوره ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (۱) اللَّهُ الصَّمَدُ (۲) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (۳) وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (۴)﴾ (سوره توحید) **ترجمه:** «به نام خداوند بخشنده مهربان * بگو خداوند یکتا است (۱) خداوند بی نیاز است (۲) نه هرگز زاییده و نه زاده شده (۳) و برای او هیچ گاه شبیه و مانندی نبوده است (۴)»

پیام: آیات (۱) و (۴) به «اصل توحید و یگانگی خداوند» اشاره دارند. / آیه (۲) به بی نیازی کامل خداوند اشاره دارد.

آیه ﴿قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ﴾ (سوره رعد، آیه ۱۶) **ترجمه:** «بگو پروردگار آسمان ها و زمین کیست؟ بگو خدا است. بگو آیا غیر از او سرپرستانی گرفته اید که [حتی] اختیار سود و زیان خود را ندارند؟ بگو آیا نابینا و بینا برابر است؟ آیا تاریکی ها و روشنایی برابرند؟ یا آن ها شریک هایی برای خدا قرار داده اند که [آن شریکان هم] مثل خداوند مخلوقی خلق کرده اند و خلقت ها بر آن ها مشتبّه شده است او از این رو شریکان را نیز مستحق عبادت دیده اند؟! بگو خالق همه چیز خداست و او یکتای مقتدر است.»

پیام: ﴿قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ← توحید در ربوبیت / ﴿قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ﴾ ← نفی شرک در ولایت / ﴿لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا﴾ ← نفی شرک در مالکیت / ﴿أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ﴾ ← نفی شرک در خالقیت / ﴿قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ ← توحید در خالقیت / ﴿هُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ﴾ ← اصل توحید

آیه «در غسل برای مردم شفاست.» (سوره نعل، آیه ۶۹)

پیام: «این آیه، بیانگر یکی از مثال های قرآن در زمینه تأثیر داشتن موجودات گوناگون در عالم است.»

آیه «من برایتان از خاک پرنده ای می سازم و در آن می دمم و آن خاک به اذن خداوند پرنده می شود.» (سوره آل عمران، آیه ۴۹)
پیام: این آیه بیانگر یکی از مثال های قرآن در زمینه «تأثیر داشتن موجودات گوناگون در عالم» است.

حدیث امام رضا علیه السلام: «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعِمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ، لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ» **ترجمه:** «کسی که از مخلوقات نعمت دهنده تشکر نکند، از خداوند عزوجل نیز تشکر نکرده است.»

پیام: زمانی که بنده ای از بندگان خدا به انسان احسان می کند، انسان هم باید از آن فرد تشکر کند و هم شکرگزار خداوند شود.

سؤال متن

صفحه ۱۸ کتاب درسی

- **حقیقت توحید چیست و مراتب آن کدامند؟** توحید به معنای «اعتقاد به یگانگی خداوند» است و دارای چندین مرتبه می باشد که از آن جمله می توان به «توحید در خالقیت»، «توحید در مالکیت»، «توحید در ولایت» و «توحید در ربوبیت» اشاره نمود.
- **مرز میان توحید و شرک چیست؟** مرز میان توحید و شرک بسیار ظریف است، این به آن معناست که چنان چه امور حاکم بر جهان هستی را به اذن خداوند و به خواست او بدانیم، دارای اعتقاد صحیحی بوده ایم و به توحید پایبند می باشیم، اما اگر در کنار خداوند برای عده ای از مخلوقات، حساب جداگانه باز کرده باشیم، دچار شرک شده ایم و از توحید فاصله گرفته ایم.
- **آیا درخواست از غیر خدا مساوی با شرک است؟** درخواست از غیر خدا تنها در حالتی مساوی با شرک است که توانایی برآوردن حاجات را از خود آن ها و مستقل از خداوند بدانیم. اعتقاد صحیح در این مورد این است که آنان را واسطه ای برای دریافت فیض بدانیم.

سؤال متن

صفحه ۲۱ کتاب درسی

چرا خداوند در آفرینش جهان شریکی ندارد؟ زیرا که این تصور که جهان هستی دارای چند خدا می‌باشد و هر کدام خالق بخشی هستند، به این معناست که هر کدام از آن‌ها محدود و ناقص هستند، چرا که آنان با همکاری یکدیگر این کار را انجام داده‌اند و به تنهایی نمی‌توانند کل جهان را خلق کنند.

هم‌چنین به این معنی است که هر یک از خدایان مذکور کمالاتی دارد که دیگری آن کمالات را ندارد وگرنه عین همدیگر می‌شوند و دیگر چند خدا نیستند؛ پس تصور چندخدایی صحیح نیست و خدای واحد آفریننده جهان است.

دریای بدون ساحل و بیکرانی را فرض کنید که از هیچ جهت محدود نباشد؛ نه از جهت عمق و ارتفاع و نه از جهت طول و عرض، یعنی از هر جهت بیکران باشد. آیا با این فرض می‌توان دریای دومی را در کنار این دریا قرار داد؟ روشن است که این دریا، جای خالی برای دریای دیگر قرار نمی‌دهد.

تدبر در قرآن

صفحه‌های ۲۲ و ۲۳ کتاب درسی

الف) با توجه به اهمیت سوره توحید و جایگاه آن در قرآن کریم، در آیات این سوره تدبر کنید و پیام‌های آن را به دست آورید.

۱) آیات اول و چهارم به «اصل توحید و یگانگی خداوند» اشاره دارند. ۲) آیه دوم به بی‌نیازی کامل خداوند از غیر اشاره دارد.

ب) با توجه به آیه ۱۶ سوره رعد «قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ...» به سؤالات زیر پاسخ دهید.

۱- کسی را می‌توانیم به عنوان ولی و سرپرست خود انتخاب کنیم که خالق جهان باشد. (قل الله)

۲- کسی که اختیار سود و زیان خود را ندارد نمی‌تواند ولی و سرپرست مردم باشد.

۳- در چه صورت جا داشت که مردم در اعتقاد به توحید در شرک بیفتند؟ با توجه به عبارت «أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهُ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ»، چنان‌چه آن چیزهایی که مشرکان، شریک خدا قرار داده بودند، مانند خداوند، مخلوقاتی خلق کرده بودند، جای آن بود که آدمی در عقیده به توحید متزلزل شود و به خدایان دیگر نیز اعتقاد یابد.

ج) مراتب توحید یا شرک را در این آیات مشخص کنید. تمام این مراتب، در قسمت «بررسی آیات و احادیث»، در قسمت آیه مربوطه، بررسی گردیده است.

سؤال متن

صفحه ۲۳ کتاب درسی

مرز توحید و شرک کجاست؟ آیا اگر کسی پزشک را وسیله درمان و بهبود بیماری بداند، مشرک است؟ آیا اگر کسی از غیر خدا درخواست کمک کند گرفتار شرک شده است؟ آیا اگر کسی دعا را وسیله جلب مغفرت الهی و صدقه را وسیله دفع بلا بداند مشرک است؟ و بالأخره، آیا توسل به پیامبران و معصومین علیهم‌السلام شرک به حساب می‌آید؟ در پاسخ به سؤال‌های فوق می‌گوییم:

اولاً خداوند رابطه علیت را میان پدیده‌های جهان حاکم کرده است، مثلاً آتش موجب گرما و روشنی و دارو سبب شفا و بهبودی است. در امور معنوی نیز همین‌گونه است. دعا سبب مغفرت و آمرزش، صدقه موجب دفع بلا و صلوة رحم موجب افزایش طول عمر است. ثانیاً همان‌گونه که درخواست از پزشک برای درمان بیمار با توحید منافاتی ندارد، درخواست از اولیای الهی برای اجابت خواسته‌ها نیز منافاتی با توحید ندارد.

بنابراین عقیده به توانایی پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و اولیای دین در برآوردن حاجات انسان (مانند شفا دادن) وقتی موجب شرک است که این توانایی را از خود آن‌ها و مستقل از خدا بدانیم. اما اگر این توانایی را صرفاً از خدا و انجام آن را با درخواست اولیاء از خداوند و به اذن خدا بدانیم عین توحید است.

هم‌اندیشی

صفحه ۲۴ کتاب درسی

به نظر شما، چرا دقیقاً در زمانی که مسلمانان در پرتو بیداری اسلامی، در حال معرفی اسلام حقیقی به مردم جهان بودند و حتی جمعیت کشورهای صنعتی به سرعت در حال تغییر به نفع مسلمانان بود، چنین جریانی شکل گرفت؟ سیاستمداران کشورهای غربی و ایالات متحده آمریکا و به طور کل مستکبران جهانی، از آن‌جا که این بیداری را به ضرر منافع خود می‌دیدند، چنین جریانی را راه انداختند و از آن پشتیبانی کردند تا بیداری در جهان اسلام شکل نگیرد.

اندیشه و تحقیق

صفحه ۲۶ کتاب درسی

باور به توحید در خالقیت، مالکیت، ولایت و ربوبیت چه تأثیری در زندگی ما می‌گذارد؟ باور به این مراتب توحید موجب می‌شود انسان، در آفرینش جهان کسی را برای خداوند شریک قرار ندهد و مالکیت آسمان‌ها و زمین را فقط از آن خدا بداند و حق تغییر، تصرف و تدبیر جهان را تنها شایسته خداوند بداند.

درس ۳ توحید و سبک زندگی

آموزش به روش سؤال‌های امتحانی از خط به خط کتاب درسی

سؤال	پاسخ
۱- زندگی توحیدی ریشه در چه چیزی دارد؟	۱- جهان‌بینی توحیدی
۲- افکار و اعتقادات هر فرد مهم‌ترین عامل در تعیین هدف‌ها و رفتارهای اوست. (درست / نادرست)	۲- درست

۳- چه کسی می‌تواند جهت زندگی خود را خدا قرار دهد؟	۳- کسی که خداوند را به عنوان تنها خالق جهان پذیرفته و ایمان دارد که او یگانه پروردگار هستی است.
۴- پادشاه حبشه که بود و کدام‌یک از افراد مسلمان اثرات پذیرش دین اسلام را پیش او بازگو کرد؟	۴- نجاشی - جعفر بن ابی‌طالب
۵- پیامبر ﷺ به هنگام بعثت با چه صفاتی شناخته می‌شد؟	۵- صداقت، امانتداری و عفت
۶- میزان تأثیرگذاری اعتقاد افراد به خداوند به درجهٔ ایمان افراد به توحید و یکتاپرستی بستگی دارد. (درست / نادرست)	۶- درست
۷- ویژگی‌های «انسانی» را که در مسیر توحید گام برداشته است، نام ببرید.	۷- (۱) در زندگی خود از فرمان‌های خدا اطاعت می‌کند. (۲) می‌کوشد تمایلات درونی و تصمیم‌ها و فعالیت‌های خود را در جهت خواست و رضایت الهی قرار دهد.
۸- انسانی که به مراتبی از توحید عملی در بُعد فردی رسیده باشد، کوشش می‌کند تا تمایلات خود را در چه راستایی قرار دهد؟	۸- چنین فردی می‌کوشد تمایلات درونی و تصمیم‌ها و فعالیت‌های خود را در جهت خواست و رضایت الهی قرار دهد و تلاش می‌کند برنامه‌های روزانهٔ خود از دایرهٔ فرمان‌های او خارج نشود.
۹- این که گفته می‌شود «برای انسان موحد جهان معنای خاص خود را دارد.» به چه معناست؟	۹- یعنی از نظر او هیچ حادثه‌ای در عالم بی‌حکمت نیست، گرچه حکمت آن را نداند.
۱۰- ویژگی‌های انسان موحد را در راستای حکیمانه دانستن جهان نام ببرید.	۱۰- (۱) موحد واقعی همواره امیدوار است. (۲) در مقابل سختی‌ها و مشکلات صبور و استوار است. (۳) مشکلات را زمینهٔ موفقیت‌های آینده‌اش قرار می‌دهد.
۱۱- انسان موحد چه باوری در ارتباط با دشواری‌های زندگی دارد؟	۱۱- باور دارد که دشواری‌های زندگی نشانهٔ بی‌مهری خداوند نیست، بلکه بستری برای رشد و شکوفایی اوست.
۱۲- چهار مورد از ویژگی‌های انسان موحد را بنویسید.	۱۲- (۱) در انتخاب شغل، همسر و ... و مجموعهٔ برنامه‌های روزانهٔ خود، خدا را در نظر می‌گیرد. (۲) سختی‌های زندگی را بستری برای رشد و شکوفایی می‌داند. (۳) تلاش می‌کند از دایرهٔ فرمان‌های خداوند خارج نشود. (۴) موجودات جهان را مخلوق خداوند می‌بیند و می‌داند که خداوند او را مسئول حفظ و آبادانی زمین کرده است.
۱۳- تحقق توحید در بعد فردی چه تأثیری بر شخصیت فرد می‌گذارد؟	۱۳- انسان موحد چون زندگی خود را براساس رضایت خداوند تنظیم کرده و پیرو فرمان‌های اوست، شخصیتی ثابت و پایدار دارد و از آرامش روحی برخوردار است.
۱۴- دیدگاه انسان موحد نسبت به «موجودات جهان» چه می‌باشد؟	۱۴- آن‌ها را مخلوق خدا می‌بیند و می‌داند که خداوند او را در برابرشان مسئول قرار داده است.
۱۵- اگر کسی دل به هوای نفس سپرده و او را معبود خود قرار دهد گرفتار ..... شده است.	۱۵- شرک عملی
۱۶- نام دیگر بت درون و بت بیرون به ترتیب چیست؟	۱۶- هوای نفس - طاغوت
۱۷- در ارتباط با آیهٔ «أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا» به سوالات زیر پاسخ دهید: الف) این آیه به کدام‌یک از ابعاد شرک عملی اشاره دارد؟ ب) نتیجهٔ معبود خود قراردادن هوای نفس چه می‌باشد؟	۱۷- الف) بعد فردی ب) از دست دادن ضمانت پیامبر ﷺ و دفاع ایشان از انسان در برابر اعمال ناپسند او
۱۸- پیامدهای شرک عملی در بعد فردی چه می‌باشد؟	۱۸- تسلیم‌بودن در برابر امیال نفسانی و فرمان‌پذیری از طاغوت باعث می‌شود تا شخص، درونی ناآرام و شخصیتی ناپایدار داشته باشد.

علوم و فنون ادبی ۳

فصل یکم

درس ۱ تاریخ ادبیات قرن‌های دوازدهم و سیزدهم (دوره بازگشت و بیداری)

درس‌نامه

- انجمن ادبی اصفهان ← مشتاق اصفهانی به همراهی چند تن از ادیبان ← در زمان نادرشاه و کریم‌خان زند با روی کار آمدن سلسله قاجار و تثبیت حکومت مرکزی در ایران:
- پررونق شدن بازگشت به شیوه و الگوی گذشتگان در ادبیات
- تأسیس انجمن ادبی نشاط (عبدالوهاب نشاط)
- تشکیل انجمن ادبی خاقان به ریاست فتحعلی‌شاه در تهران
- هدف انجمن ادبی خاقان: رهایی‌بخشیدن شعر فارسی از تباهی و انحطاط اواخر دوره صفوی و دوره‌های بعد از آن
- راه رسیدن به هدف انجمن ادبی خاقان: تقلید از آثار پیشینیان و بازگشت به دوران گذشته و پیدایش سبک بازگشت (حد واسط سبک هندی و بیداری)
- سبک هندی ← سبک بازگشت ← دوره بیداری

دوره بازگشت

عوامل ایجاد نهضت بازگشت ادبی:

۱. تراج کتابخانه اصفهان که سبب شد تعدادی از کتابخانه‌های سلطنتی به دست مردم افتد و ارتباط مجدد اهل ذوق با ادب کهن برقرار شود.
۲. توجه به ادبیات در دربار قاجاریه و رونق بازار شعر و شاعری و مدح شاهان
۳. تضعیف جامعه بر اثر شکست ایران از روسیه تزاری
۴. پیروی شاعران دوره بازگشت از اسلوب‌های کهن به علت فقر فرهنگی جامعه و سستی و رخوت حاکم بر ادبیات.
۵. توجه به سطوح زبانی و ادبی و فکری سبک خراسانی و عراقی
۶. معروف‌ترین شاعر سبک بازگشت ادبی ← هاتف اصفهانی

شاعران سبک بازگشت:

۱. بازگشت به قصیده‌سرایی به سبک شاعران خراسانی و عهد سلجوقی (صبای کاشانی، قآنی شیرازی و سروش اصفهانی)
۲. بازگشت به غزل‌سرایی به سبک عراقی (مجمر اصفهانی، فروغی بسطامی و نشاط اصفهانی)

اهمیت کار شاعران سبک بازگشت ادبی:

توانستند زبان شعر را از آن حالت سستی که در اواخر سبک هندی به وجود آمده بود، نجات بخشند؛ هرچند باعث نوآوری و تکامل قابل توجهی در شعر فارسی نشدند.

دو تن از شاعران دوره بازگشت:

صبای کاشانی: فتحعلی خان صبا کاشانی، پرچمدار بازگشت ادبی و شاخص‌ترین شاعر این دوره است. در مثنوی، قصیده و غزل دست داشت.

آثار: گلشن صبا (به تقلید از بوستان سعدی)، **خداوندنامه** (حماسه‌ای مذهبی در بیان معجزات پیامبر ﷺ و دلیری‌های حضرت علی علیه السلام) از خود به یادگار گذاشت.

نشاط اصفهانی: میرزا عبدالوهاب نشاط، در نظم و نثر فارسی مهارت داشت. مجموعه آثار منظوم و منثور او با عنوان **گنجینه نشاط** باقی است. قصاید بلندی دارد. از نظر غزل‌سرایی در بین هم‌روزگاران خود تا حدی کم‌نظیر است.

وضعیت شعر در اواسط دوره قاجار

- موضوعات جدید در جامعه و ادبیات پیش آمد.
- اصطلاحات و لغات غربی وارد شعر شد.
- شعر دوباره بین مردم آمد.
- شاعران، خود را وقف مردم کردند؛ به محتوا بیش از صور خیال و جنبه‌های شاعرانه توجه داشتند.
- معتقد بودند که شعر برای این‌که بتواند مسائل و پدیده‌های جدید را در خود جای دهد باید دگرگون شود.

دوره بیداری

عوامل مؤثر در بیداری جامعه و پدید آمدن انقلاب مشروطه:

- تأثیر جنگ‌های نافرجام ایران و روس
- توجه مردم به واقعیت‌ها و امکانات فنی دنیای جدید
- کوشش‌های عباس میرزا، ولیعهد فتحعلی‌شاه در روی آوردن به دانش و فنون نوین
- اعزام دانشجویان ایرانی به خارج از کشور برای تحصیل
- رواج صنعت چاپ و روزنامه‌نویسی و ترجمه و نشر کتاب‌های غربی
- تأسیس مدرسه دارالفنون به فرمان امیرکبیر و آموزش دانش‌های نوین در آن

وضعیت عمومی زبان و ادبیات:

- شاعران و روشنفکران منتقد شرایط موجود در دوره بیداری و مخالف دولت: ملک‌الشعراى بهار، نسیم شمال، میرزا فتحعلی آخوندزاده، عبدالرحیم طالبوف و میرزا آقاخان کرمانی
- به ادبیاتی که گویای اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی روزگار مشروطه است، ادبیات بیداری یا «مشروطه» می‌گویند.

مفاهیم نو در ادبیات بیداری

- آزادی، وطن، قانون‌خواهی و مبارزه با استبداد و استعمار
- در کنار این مفاهیم، بحث از حقوق اجتماعی، برانگیختن احساسات ملی و میهنی، توجه به فراگیری علوم جدید، پیکار با بیگانه و بیگانه‌خواهی، انتقاد از نابسامانی‌ها، نفی عقاید خرافی در جامعه و سخن از حقوق زنان نیز در جایگاه بعدی قرار گرفت.

ویژگی‌های شعر در دوره بیداری:

- زبان محاوره را برگزید تا:
- ۱. بتواند با توده مردم ارتباط برقرار کند؛
- ۲. قابل فهم‌تر باشد؛
- ۳. مفاهیم جدید را با زبانی ساده انتقال دهد.
- شکل‌گیری نهضت ساده‌نویسی با نهضت آزادی‌خواهی
- نقد مظاهر استبداد و استعمار توسط شاعران و نویسندگان با زبان ادبی
- به دلیل تمرکز عمده فعالیت‌های سیاسی و مطبوعاتی در تهران، شعر و ادب هم جلوه بیشتری داشت.
- روزنامه «نسیم شمال» در رشت منتشر می‌شد و مردم در تهران آن را می‌خواندند.
- تبریز، بعد از تهران، بازار سیاسی و مطبوعاتی پرونقی داشت.

برخی از شاعران دورهٔ بیداری:

نام شاعر	فعالیت‌ها، سبک، آثار
محمدتقی بهار	<ul style="list-style-type: none"> آشنایی عمیق با ادبیات کهن فارسی و آگاهی از مسائل روز جامعه که در خدمت آزادی و وطن‌خواهی بود. شعر: زبان حماسی، سبک خراسانی تدریس در دانشگاه، فعال حوزهٔ سیاست و روزنامه‌نویسی آثار: تاریخ مختصر احزاب سیاسی ایران، سبک‌شناسی، تاریخ تطوّر نظم فارسی در ایران، اشعار و تصحیح‌های ارزشمند و مقالات علمی
ادیب‌الممالک فراهانی	<ul style="list-style-type: none"> میرزا محمدصادق امیری فراهانی، لقب ادیب‌الممالک را از مظفرالدین‌شاه گرفت. فعالیت اصلی: روزنامه‌نگاری سردبیری روزنامهٔ مجلس دیوان او شامل: قصاید، ترجیع‌بندها و مسقط است (بیان حوادث و اوضاع دورهٔ بیداری). طبع‌آزمایی بیشتر در قصیده مضامین شعر: وطنی، سیاسی، اجتماعی
سید اشرف‌الدین گیلانی	<ul style="list-style-type: none"> مشهور به نسیم شمال، (سردبیر روزنامهٔ نسیم شمال) جایگاه مناسب در میان مردم با شعرهای ساده و عامیانه زبان ساده و طنزآمیز شعر او در راه مبارزه با استبداد و عشق به وطن نمونهٔ اشعار انتقادی (شعر: «ای قلم»)
ایرج میرزا	<ul style="list-style-type: none"> مهارت در به‌کارگیری تعبیرات عامیانه و آفریدن اشعاری ساده و روان چیره‌دستی در طنز، هجو و هزل؛ جایگاه خانوادگی (نوادهٔ فتحعلی‌شاه قاجار) و تفکرات شخصی او مانع از فرارگرفتن او در ردیف شاعران آزادی‌خواه مشروطه است. ترجمه‌های منظوم از شعرهای غربی (قطعهٔ قلب مادر)
عارف قزوینی	<ul style="list-style-type: none"> شاعر وطنی و از موسیقی‌دانان بزرگ عهد مشروطیت عرصهٔ هنر وی در تصنیف‌ها و ترانه‌های میهنی که مؤثر در برانگیختن مردم و آزادی‌خواهی بود. شعر او: ساده، دور از پیچیدگی همراه با سوز و شور مضامین شعر: وطن‌دوستی، ستیز با نادانی
فرخی یزدی	<ul style="list-style-type: none"> از شاعران شاخص، به سبب آزادی‌خواهی زندانی شده. تحت تأثیر شاعران گذشته، به ویژه مسعود سعد و سعدی آشنایی با سعدی، طبع فرخی را شکوفا ساخت. نمایندهٔ مردم یزد در دورهٔ هفتم مجلس داشتن اندیشه‌های پرشور و آزادی‌خواهانه و وطن‌دوستانه
میرزادهٔ عشقی	<ul style="list-style-type: none"> سید محمدرضا میرزادهٔ عشقی، شاعر، روزنامه‌نگار، نمایش‌نامه‌نویس و نظریه‌پرداز دورهٔ مشروطیت افشاگری اعمال پلید و مقاصد شوم رجال خائن زمان در روزنامهٔ «قرن بیستم» جسارت و بی‌پروایی در بیان اندیشه‌های سیاسی، اجتماعی و وطن‌پرستانه‌اش علت ترور او به دست رضاخان بود. مهم‌ترین اثر عشقی نمایش‌نامهٔ منظوم «ایده‌آل» یا «سه تابلوی مریم»

نثر فارسی در قرن‌های دوازدهم و سیزدهم (دورهٔ بیداری)

- سادگی و بی‌پیرایگی نثر که به دلایل زیر در سال‌های مشروطه شکل گرفت:
- رواج و گسترش روزنامه‌نگاری
- روی آوردن به ترجمه و ادبیات داستانی بر اثر ارتباط با ادبیات اروپا
- تغییر مخاطب نوشته‌ها

پیشگامان نثر سادهٔ دورهٔ بیداری:

قائم‌مقام فراهانی، ناصرالدین‌شاه قاجار، عبدالرحیم طالبوف، میرزا آقاخان کرمانی، زین‌العابدین مراغه‌ای، علامه دهخدا

موضوع و حوزه‌های ادبی نثر دوره مشروطه

روزنامه‌نگاری:

- روزنامه‌های دوره مشروطه دربردارنده مطالب سیاسی، اجتماعی و گاه علمی بود.
- مهم‌ترین روزنامه‌ها و نشریات:

* **صور اسرافیل:** مدیریت میرزا جهانگیرخان صور اسرافیل

* **نسیم شمال:** مدیریت و نویسندگی سید اشرف‌الدین گیلانی (لحن انتقادی و طنزآمیز)

* **مجله بهار (نشریه ادبی):** مدیریت میرزا یوسف‌خان اعتصامی آشتیانی (پدر پروین اعتصامی)

* **مجله‌های دانشکده، نوبهار:** مدیریت ملک‌الشعراى بهار

داستان‌نویسی:

به شیوه جدید (رمان‌نویسی) در ادبیات کلاسیک فارسی سابقه ندارد، محصول یک قرن گذشته است.

آغاز رمان‌نویسی نویسندگان ایرانی از طریق ترجمه رمان‌های تاریخی غربی.

بیشترین رویکرد نویسندگان به رمان‌های تاریخی بود، زیرا:

۱) نوعی باستان‌گرایی و روحیه کاوشگرانه در شناخت هویت گذشته میان آن‌ها حاکم بود.

۲) به دلیل سیاست‌های رایج در جامعه، نگارش رمان‌های تاریخی و اجتماعی سطحی در قیاس با کارهایی مثل روزنامه‌نویسی یا نوشتن رمان سیاسی، دردسر کم‌تری داشت.

رمان‌نویسان عصر مشروطه:

محمدباقر میرزا خسروی ← رمان «شمس و طغرا»

میرزا حسن خان بدیع ← «شمس‌الدین و قمر» و «داستان باستان»

نمایش‌نامه‌نویسی

نوع ادبی جدید در ایران در دوره ناصرالدین‌شاه با رفت‌وآمد ایرانیان به اروپا رواج یافت.

اولین کسی که در ایران نمایش‌نامه نوشت: میرزا آقا تبریزی (تألیف چند نمایش‌نامه کوتاه)

به سبب انتشار برخی از نمایش‌نامه‌ها در صدر مشروطه، تنها نمونه ادبیات نمایشی این دوره‌اند.

زبان نمایش‌نامه‌ها: ساده، روان، بی‌تکلف و عوام‌فهم

ترجمه:

از عوامل مؤثر در رشد آگاهی و تحول اندیشه ایرانیان در سال‌های قبل از مشروطه بود.

شروع ترجمه آثار اروپایی با تأسیس چاپخانه در زمان فتحعلی‌شاه

از مهم‌ترین آثار ترجمه: **سرگذشت حاجی‌بابای اصفهانی**، اثر جیمز موریه، ترجمه میرزا حبیب اصفهانی

تحقیقات ادبی و تاریخی

در دوره مشروطه به دلیل اشتغال اهل قلم به روزنامه‌نویسی جاذبه‌ای نداشت.

تنها اثر قابل توجه: **تاریخ بیداری ایرانیان** اثر ناظم‌الاسلام کرمانی با موضوع تاریخ مشروطه

برخی نویسندگان دوره مشروطه (بیداری)

<ul style="list-style-type: none"> از معروف‌ترین نویسندگان و سیاستمداران علاوه بر خدمات و اقدامات سیاسی مؤثر در ادبیات با تغییر سبک نگارش، تکلف را در نثر از بین برد. مسائل عصر را با کاربرد زبان و اصطلاحات رایج و آمیخته به شعر و ضرب‌المثل‌های لطیف، به سبک گلستان سعدی نوشت. عبارات کوتاه و گاه موزون و مسجع احیاکننده نثر فارسی منشآت: مهم‌ترین اثر قائم‌مقام 	<p>قائم‌مقام فراهانی</p>
<ul style="list-style-type: none"> از پیشگامان نثر جدید فارسی و رواج‌دهنده نثر ساده و عامیانه همکاری با روزنامه صور اسرافیل مجموعه نوشته‌های طنزآمیز سیاسی - اجتماعی ← چرند و پرند ← در روزنامه صور اسرافیل منتشر می‌شد. انتشار روزنامه «سروش» در استانبول تأثیرگذار در داستان‌های محمدعلی جمال‌زاده و صادق هدایت حاصل پژوهش‌های او در فرهنگ‌نویسی، مفصل‌ترین کتاب لغت زبان فارسی ← لغت‌نامه از دیگر آثار او ← امثال و حکم 	<p>علامه علی‌اکبر دهخدا</p>

- ۱- چه عواملی در ایجاد نهضت بازگشت ادبی مؤثر بودند؟ (۱) تاراج کتابخانه اصفهان که سبب شد تعدادی از کتاب‌های کتابخانه سلطنتی به دست مردم افتد و ارتباط مجدد اهل ذوق با ادب کهن برقرار شود.
- ۲) توجه به ادبیات در دربار قاجاریه و رونق بازار شعر و شاعری و مدح شاهان
- ۳) تضعیف جامعه بر اثر شکست ایران از روسیه تزاری
- ۲- مهم‌ترین عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر ادبیات عصر بیداری را بررسی کنید. (۱) تأثیر جنگ‌های نافرجام ایران و روس و توجه مردم به واقعیت‌ها و امکانات فنی دنیای جدید
- ۲) کوشش‌های عباس‌میرزا، ولیعهد فتحعلی‌شاه در روی آوردن به دانش و فنون نوین
- ۳) اعزام دانشجویان ایرانی به خارج از کشور برای تحصیل
- ۴) رواج صنعت چاپ و روزنامه‌نویسی و ترجمه و نشر کتاب‌های غربی
- ۵) تأسیس مدرسه دارالفنون به فرمان امیرکبیر و آموزش دانش‌های نوین در آن
- ۳- درون‌مایه‌های ادبیات فارسی در دوران بیداری را بیان کنید. آزادی، وطن، قانون‌خواهی و مبارزه با استبداد و استعمار، حقوق اجتماعی، برانگیختن احساسات ملی و میهنی، توجه به فراگیری علوم جدید، پیکار با بیگانه و بیگانه‌خواهی، انتقاد از نابسامانی‌ها، نفی عقاید خرافی در جامعه و سخن از حقوق زنان
- ۴- ویژگی‌های شعر هر یک از شاعران زیر را بنویسید:
- فرخی یزدی: سرشار از اندیشه‌های پرشور آزادی و وطنی، آزادی‌خواهی
- عارف قزوینی: ساده و دور از پیچیدگی با مضامینی همچون وطن‌دوستی و ستیز با نادانی
- ابرج میرزا: به خاطر به‌کارگیری تعبیرات عامیانه، اشعار او ساده و روان است، اندیشه‌های نوگرایانه در شعر او نیز وجود دارد.
- ۵- در شعر دوره بیداری از نظر زبانی چه تحولاتی دیده می‌شود؟ در این دوره، شعر برای آن‌که بتواند با توده مردم ارتباط برقرار کند زبان محاوره را برگزید تا قابل فهم‌تر باشد و مفاهیم جدید را با زبانی ساده انتقال دهد. نهضت ساده‌نویسی همراه با نهضت آزادی‌خواهی شکل گرفت.
- ۶- نثر فارسی در دوره بیداری چه تحولاتی یافت؟ به دلیل تحولات و دگرگونی‌هایی، مانند: رواج و گسترش روزنامه، روی آوردن به ترجمه و ادبیات داستانی بر اثر ارتباط با ادبیات اروپا و تغییر مخاطب، نوشته‌ها به سمت سادگی و بی‌پیرایگی سوق پیدا کرد.
- ۷- دو تن از پیشگامان رمان‌نویسی قبل از مشروطه را نام ببرید و از هر کدام اثری بنویسید. محمدباقر میرزا خسروی ← شمس و طغرا/ میرزا حسن خان بدیع ← «شمس‌الدین و قمر» و «داستان باستان»
- ۸- توضیح دهید قائم‌مقام فراهانی در حوزه نثر فارسی چه جایگاهی دارد؟ قبل از قائم‌مقام سبک نویسندگان فارسی با تکلف و تصنع همراه بود. او با تغییر در سبک نگارش، تکلف در نثر را از بین برد و مسائل عصر را با زبان و اصطلاحات رایج و آمیخته به شعر و ضرب‌المثل‌های لطیف به سبک گلستان سعدی نوشت و موجب اقبال عامه به نثر گردید. عبارات کوتاه او نیز گاه موزون و مسجع‌اند. قائم‌مقام احیاکننده نثر فارسی است.

سوالات امتحانی

درست	نادرست
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
- ۱- درستی یا نادرستی عبارتهای زیر را تعیین کنید.
  - الف) احیاکننده نثر فارسی، ادیب‌الممالک فراهانی است.
  - ب) در ادبیات بیداری، شعر برای آن‌که بتواند با توده مردم ارتباط برقرار کند، زبان ادبی را برگزید.
  - پ) انجمن ادبی خاقان به ریاست فتحعلی‌شاه در تهران تشکیل شد.
  - ت) حاصل پژوهش‌های دهخدا در فرهنگ‌نویسی، امثال و حکم است.
  - ث) اولین کسی که در ایران به نوشتن نمایش‌نامه فارسی پرداخت، میرزا آقا تبریزی بود.
  - ج) سبک بازگشت، حد واسط بین سبک عراقی و هندی است.
  - چ) فرخی تحت تأثیر شاعران گذشته به ویژه مسعود سعد و سعدی بود.
  - ۲- جاهای خالی را با واژه‌های مناسب کامل کنید.
  - الف) کوشش‌های ..... ولیعهد فتحعلی‌شاه، در روی آوردن به دانش و فنون جدید از عوامل مؤثر در نهضت مشروطه بود.
  - ب) رواج و گسترش ..... به عنوان رسانه، در سال‌های انقلاب مشروطه، نثر را به سمت سادگی و بی‌پیرایگی سوق داد.
  - پ) ترجمه آثار اروپایی در ایران با تأسیس ..... در زمان ..... آغاز شد.
  - ت) قائم‌مقام با تغییر سبک نگارش، ..... را در نثر از بین برد.
  - ث) کتاب «تاریخ بیداری ایرانیان»، تألیف ..... است که موضوع آن ..... است.
  - ج) مجله‌های «دانشکده» و «نوبهار» با مدیریت ..... به عرصه ظهور رسیدند.
  - چ) هاتف اصفهانی از معروف‌ترین شاعران سبک ..... است.

۳- شاعران دورهٔ بازگشت از چه جهت اهمیت دارند؟

۴- ویژگی شعر در دورهٔ بیداری را بنویسید.

۵- از هر یک از نویسندگان زیر یک رمان نام ببرید.

محمدباقر میرزا خسروی:

۶- نام نویسندگان آثار زیر را بنویسید:

(الف) منشآت:

(ب) امثال و حکم:

(ت) تاریخ تطوّر نظم فارسی:

(پ) سرگذشت حاجی بابای اصفهانی:

پاسخ سؤالات امتحانی

۱- الف) نادرست - قائم مقام فراهانی احیاکنندهٔ نثر فارسی است. ب) نادرست - زبان محاوره را برگزید. پ) درست (ت) نادرست - لغت نامه،

حاصل پژوهش‌های دهخدا در فرهنگ‌نویسی است. ث) درست (ج) نادرست - حد واسط سبک بیداری و هندی است. (چ) درست

۲- الف) عباس میرزا (ب) روزنامه (پ) چاپخانه - فتحعلی شاه (ت) تکلف (ث) ناظم الاسلام کرمانی - تاریخ مشروطه (ج) ملک الشعراء بهار (چ) بازگشت

۳- از این جهت که توانستند زبان شعر را از آن حالت سستی و رخوت که در اواخر سبک هندی در شعر به وجود آمده بود، نجات بخشند.

۴- در این دوره ادبیات زبان محاوره را برگزید تا: بتواند با مردم ارتباط برقرار کند. / قابل فهم‌تر باشد. / مفاهیم جدید را با زبانی ساده انتقال دهد.

۵- «شمس و طغرا»، «شمس‌الدین و قمر» یا «داستان باستان»

۶- الف) قائم مقام فراهانی (ب) علامه دهخدا (پ) جیمز موریه (ت) ملک الشعراء بهار

درس ۲ پایه‌های آوایی ناهمسان

درس‌نامه

در شعر فارسی، اوزان دلنشین و گوش‌نوازی وجود دارد که نظمی ناهمسان دارند.

در این گونه وزن‌ها، «وزن‌واژه‌ها» ناهمگون و غیرتکراری‌اند، در بیت:

گشته‌ام در جهان و آخر کار / دلبری برگزیده‌ام که مپرس

گش	ت	ام	دَر	جَ	ها	نُ	آ	خ	ر	کار
-	U	-	-	U	-	U	-	U	U	-
دل	ب	ری	پر	گ	زی	د	ام	ک	م	پرس

پس از مشخص کردن مرز پایه‌های آوایی، می‌بینیم که پایه‌های آوایی آن دارای نظمی ناهمسان است و نظم و چینش ناهمسان

دارند و تکرار نشده‌اند، و مصراع بیت از سه پایهٔ آوایی ناهمسان «فاعلاتن، مفاعن، فعلن» تشکیل شده است.

با دقت در بیت بالا می‌فهمیم که پایه‌های آوایی این بیت را نمی‌توان به صورت دسته‌های همسان جدا کرد.

پس: نخست ارکان بیت را به صورت تکراری یا همسان تک‌پایه‌ای دسته‌بندی می‌کنیم. در صورتی که نظمی همسان حاصل

نشود، آن را با نظم همسان دولختی می‌سنجیم، یعنی: هجاها را به صورت ۴تایی یا ۳تایی یا ۴تایی برش می‌زنیم.

اگر نظم برش‌های آوایی بیت با هیچ‌یک از این شیوه‌ها ممکن نبود، با توجه به درک آهنگ و موسیقی بیت، پایه‌ها را به صورت

نظم ناهمسان مشخص می‌کنیم و وزن آن را تعیین می‌کنیم.

نکته در بیت: ای غایب از نظر به خدا می‌سپارم / جانم بسوختی و به دل دوست دارم

ای	غا	ی	بز	ن	ظ	پ	خ	دا	می	س	پا	ر	مَت
-	-	U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-
جا	نم	ب	سو	خ	تی	ئ	ب	دل	دو	ست	دا	ر	مت
	مستفعلن			مفاعِل				مستفعلن					فَعْل

در ساماندهی نشانه‌های هجایی، همواره این‌طور نیست که با یک روش، روبه‌رو باشیم.

برش‌های آوایی بیت بالا براساس ۴تایی یا ۴تایی دسته‌بندی شده است. اگر این بیت را به گونه‌ای دیگر جدا کنیم، وزن این بیت

«مفعول، فاعلات، مفاعیل، فاعن» خواهد بود.

نکته در تعیین مرز پایه‌ها و دسته‌بندی هجاها، نظم همسان بر چینش و دسته‌بندی ناهمسان ترجیح دارد.

مثلاً وزن «مستفعلن مستفعلن مستفعلن» را می‌توان به شیوهٔ «مفعول مفاعیل مفاعیل فاعولن» به صورت ناهمسان سامان داد.

اما: نظم همسان بر نظم ناهمسان برتری دارد و وزن بیت را بهتر نشان می‌دهد.

۱- با خوانش درست بیت‌ها و درک پایه‌های آوایی هر بیت، مشخص کنید که وزن کدام بیت، همسان و کدام بیت، ناهمسان است.
 الف) آب زیند راه را همین که نگار می‌رسد مژده دهید باغ را بوی بهار می‌رسد مولوی

پایه‌های آوایی	آ	ب	ز	نید	د	را	ه	را	هیچ	ک	ن	گا	ر	می	ر	سند
نشانه‌های هجایی	-	U	U	-	U	-	U	-	-	U	U	-	U	-	U	سند
وزن	مفعولن				مفاعِلن				مفعِلن				مفاعِلن			

(همسان دولختی (دوری) است.)

ب) دل‌م سر به هامون رها می‌پسندد سرم بالش از صخره‌ها می‌پسندد شهریار

پایه‌های آوایی	د	لم	سر	ب	ها	مو	ز	ها	می	پ	سن	دَد
نشانه‌های هجایی	U	-	-	U	-	-	U	-	-	U	-	دَد
وزن	فعولن				فعولن				فعولن			

(همسان است.)

پ) باز این چه شورش است که در خلق عالم است؟ باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است مفتشم کاشانی

پایه‌های آوایی	با	زیر	چ	شو	ر	ثست	ک	در	خَل	ق	عا	ل	مست			
نشانه‌های هجایی	-	-	U	-	U	-	U	-	-	U	-	U	مست			
وزن	مفعول				فاعِلات				مفاعِل				فاعلن			

وزن دیگر: «مستفعِلن مفاعل مستفعِلن فعل»

(ناهمسان است.)

ت) گشته‌ام در جهان و آخر کار دلبری برگزیده‌ام که میرس حافظ

پایه‌های آوایی	گش	ب	آم	در	ج	ها	ن	آ	خ	ر	کار	
نشانه‌های هجایی	-	U	-	-	U	-	U	-	U	U	پُرس	
وزن	فاعِلاتن				مفاعِلن				فعلن			

(ناهمسان است.)

ث) دل نیست کبوتر که چو برخواست نشیند از گوشه بامی که پریدیم، پریدیم وحشی بافقی

پایه‌های آوایی	دل	نی	ست	ک	بو	تر	ک	چ	بر	خا	ست	ن	شی	ند		
نشانه‌های هجایی	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	دیم		
وزن	مستفعِل				مستفعِل				مستفعِل				مستف			

(همسان است.)

ج) شفای این دل بیمار جز لقای تو نیست طبیب جان خرابم کسی ورای تو نیست اسیری لاهیجی

پایه‌های آوایی	ش	فا	ی	ا	د	ل	بی	ما	ر	جَز	ل	قا	ی	ت	نیست	
نشانه‌های هجایی	U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-	U	U	نیست	
وزن	مفاعِلن				فعلاتن				مفاعِلن				فعلن			

(ناهمسان است.)

۲- بیت‌های زیر را تقطیع هجایی کنید و مرز پایه‌های آوایی هر بیت را مشخص کنید.

الف) راستی کن که راستان رستند   راستان در جهان قوی دستند   اودی مراغای

پایه‌های آوایی	را	س	تی	کن	ک	را	س	تا	زس	تند
نشانه‌های هجایی	—	U	—	—	U	—	U	—	—	—
وزن	فاعلاتن			مفاعیلن			فاعِلن			

ب) محمّد کافرینش هست خاکش   هزاران آفرین بر جان پاکش   نظامی

پایه‌های آوایی	م	خَم	مَد	کا	ف	ری	نِش	هَسَد	ت	خا	گش
نشانه‌های هجایی	U	—	—	—	U	—	—	—	U	—	—
وزن	مفاعیلن			مفاعیلن			مفاعی (فَعولن)				

پ) با آن که جیب و جام من از مال و می تهی است   ما را فراغتی است که جمشید جم نداشت   فرقی یزدی

پایه‌های آوایی	با	آن	ک	جی	ب	جا	م	م	نَز	ما	ل	می	ت	هیست
نشانه‌های هجایی	—	—	U	—	U	—	U	U	—	—	U	—	U	—
وزن	مفعول			فاعلات			مفاعیلن			فاعِلن				

وزن دیگر: «مستفعلن مفاعل مستفعلن فعل»

ت) آتش حب الوطن چو شعله فرورد   از دل مؤمن کند به مجمره اسپند   ادیب الممالک فراهانی

پایه‌های آوایی	آ	ت	ش	حُب	بُل	وَ	طن	چ	شع	ل	ف	رو	زَد
نشانه‌های هجایی	—	U	U	—	—	U	—	U	—	U	—	—	—
وزن	مفتعلن			فاعلات			مفتعلن			فع			

۳- کدام بیت‌ها دوبه‌دو از نظر وزن با هم یکسان‌اند؟

الف) چو بشنوی سخن اهل دل، مگو که خطاست   سخن‌شناس نه‌ای، جان من، خطا این‌جاست   حافظ

ب) جانان‌نظری که ناتوانم   بخشا که به لب رسید جانم   عراقی

پ) برداشته دل ز کار او بخت   درماند پدر به کار او سخت   نظامی

ت) بیا به خانه آلاله‌ها سری بزنیم   ز داغ با دل خود دیگری بزنیم   قیصر امین‌پور

بیت‌های «الف» و «ت» با هم، هم‌وزن‌اند:

الف) چو بشنوی سخن اهل دل، مگو که خطاست   سخن‌شناس نه‌ای، جان من، خطا این‌جاست   حافظ

پایه‌های آوایی	چ	بش	ن	وی	سَد	خ	ن	اَه	ل	دل	م	گو	ک	خ	طاست
نشانه‌های هجایی	U	—	U	—	U	—	U	—	U	—	U	—	U	—	—
وزن	مفاعیلن			فاعلاتن			مفاعیلن			فاعِلن					

ت) بیا به خانه آلاله‌ها سری بزنیم   ز داغ با دل خود حرف دیگری بزنیم   قیصر امین‌پور

پایه‌های آوایی	ب	یا	پ	خا	ن	ی	آ	لا	ل	ها	س	ری	پ	ز	نیم
نشانه‌های هجایی	U	—	U	—	U	—	—	—	U	—	U	—	U	—	—
وزن	مفاعیلن			فاعلاتن			مفاعیلن			فاعِلن					

بیت‌های «ب» و «پ» نیز وزن یکسان دارند:

(ب) جانان نظری که ناتوانم   بخشا که به لب رسید جانم   عراقی

پایه‌های آوایی	جا	نا	نَ	ظَ	ری	کِ	نا	ثَ	وا	نَم
نشانه‌های هجایی	-	-	U	U	-	U	-	U	-	-
وزن	مفعول	مفاعیلن	مفعولن							

وزن دیگر: «مستفعل فاعلاتن فعلن»

(پ) برداشته دل ز کار او بخت   درماند پدر به کار او سخت   نظامی

پایه‌های آوایی	بَر	دا	ش	تَ	دل	زِ	کا	رِ	او	بَخت
نشانه‌های هجایی	-	-	U	U	-	U	-	U	-	-
وزن	مفعول	مفاعیلن	مفعولن							

وزن دیگر: «مستفعل فاعلاتن فعلن»

۴- نشانه‌های هجایی بیت‌های زیر را به دو صورت برش بزنید؛ پس از تعیین پایه‌های آوایی، وزن هر یک را بنویسید.

الف) همت طلب از باطن پیران سحرخیز   زیرا که یکی را ز دو عالم طلبیدند   قزوینی بسطامی

شیوه (۱):

پایه‌های آوایی	هم	مَت	طَ	لَ	بَر	با	طِ	نِ	پی	را	نِ	سَ	خَر	خیز
نشانه‌های هجایی	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-
وزن	مستفعل	مستفعل	مستفعل	مستفعل										

شیوه (۲):

نشانه‌های هجایی	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-
وزن	مفعول	مفاعیلن	مفاعیلن											

(ب) کشتی‌شکستگانیم، ای باد شرطه برخیز   باشد که باز بینیم دیدار آشنا را   حافظ

شیوه (۱):

پایه‌های آوایی	کش	تی	شِ	گس	تَ	گا	نیم	ای	با	دِ	سُر	طِ	بَر	خیز
نشانه‌های هجایی	-	-	U	U	-	-	-	-	-	U	U	-	-	-
وزن	مستفعلن	مستفعلن	مفعولن	مستفعلن										

نکته در اوزان دوری، هجای آخر نیم‌مصراع را همیشه بلند حساب می‌کنیم.

شیوه (۲):

نشانه‌های هجایی	-	-	U	U	-	-	-	-	U	-	U	-	-	-
وزن	مفعول	فاعلاتن	مفعول	فاعلاتن										

(پ) ای سرو بلندقامت دوست   وه وه که شما یلت چه نیگوست!   سعری

شیوه (۱):

پایه‌های آوایی	ای	سَر	و	بُ	لن	دِ	قا	مَ	تَ	دوست
نشانه‌های هجایی	-	-	U	U	-	U	-	U	-	-
وزن	مفعول	مفاعیلن	مفعولن							

شیوه (۲):

نشانه‌های هجایی	-	-	U	-	U	-	U	U	-	-
وزن	مستفعل			فاعلات			فاعلن			

ت) لبخند تو خلاصه خوبی‌هاست   لختی بخند، خنده گل زیباست   قیصر امین‌پور
شیوه (۱):

پایه‌های آوایی	لَب	خَن	د	تُ	عُ	لا	صِ	ی	خو	بی	هاست
نشانه‌های هجایی	-	-	U	-	U	-	U	U	-	-	باست
وزن	مستفعلن			مفاعِل			مستفعل (مفعولن)				

شیوه (۲):

نشانه‌های هجایی	-	-	U	U	-	U	-	U	-	-
وزن	مفعول			فاعلات			مفاعیلن			

۵- بیت ادیب‌الممالک را در خودارزیابی شماره (۲) از نظر قلمرو فکری تحلیل کنید.

آتش حب الوطن چو شعله فرورد   از دل مؤمن کند به مجمره اسپند   ادیب‌الممالک فراهانی
ادیب‌الممالک فراهانی از شاعران عصر بیداری است و در شعر او مضمون وطن و توجه به وطن‌دوستی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، زیرا وطن یکی از شاخص‌ترین درون‌مایه‌های شعر عصر بیداری است.

سوالات امتحانی

۱- بیت‌های زیر را تقطیع کنید و مرز پایه‌های آوایی آن‌ها را جدا کرده و وزن مربوط به هر پایه را بنویسید.

الف) گر خمر بهشت است بریزد که بی دوست	هر شربت عذیب که دهی عین عذاب است
ب) با نیم‌پختگان نتوان گفت سوز عشق	خام از عذاب سوختگان بی‌خبر بود
پ) دانسی چه حیات‌ها و مستی‌هاست	در مجلس عشق جان‌سپاری را؟!
ت) شمع شب‌ها به‌جز خیال تو نیست	باغ جان‌ها به‌جز جمال تو نیست

۲- کدام یک از ابیات زیر پایه‌های آوایی ناهمساز دارد؟ پایه‌های آوایی و وزن آن را مشخص کنید.

الف) خاری است درشت صحبت جاهل	کو چشم وفا و مردمی خار
ب) وصلش اندیشه چون کنم که همی	دولت از ناکسان به کس نرسد
پ) خزان شد بهاری که من یافتم	کمان شد خدنگی که من داشتم

۳- نشانه‌های هجایی بیت‌های زیر را به دو صورت برش بزنید، پس از تعیین پایه‌های آوایی، وزن هر یک را بنویسید.

الف) دل نام تو بر نگین نویسد	جان نقش تو بر جبین نویسد
ب) چون دین و خرد هستمان، چه باک است	گر مُلکت دنیا به دست ما نیست؟!
پ) ماهت نتوان خواند بدین صورت و گفتار	مه را لب و دندان شکر بار نباشد
ت) مالی نشناسم ز عمر برتر	شاید که بنالم ز بهر مالم

۴- وزن عروضی مربوط به هر یک از بیت‌ها را مشخص کنید.

بیت

الف) واعظان کاین جلوه در محراب و منبر می‌کنند / چون	●	۱- مفعول مفاعیل فاعلاتن (مستفعل مستفعلن مفعولن)
به خلوت می‌روند، آن کار دیگر می‌کنند	●	۲- مفاعِلن فَعَلاتِن مفاعِلن فعَلن
ب) جزای آن که نگفتیم شکر روز وصال / شب فراق نختیم	●	۳- مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن
لاجرم ز خیال	●	۴- فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعِلن
پ) مالی نشناسم ز عمر برتر / شاید که بنالم ز بهر مالم	●	
ت) عمری است تا من در طلب هر روز گامی می‌زنم / دست	●	
شفاعت هر زمان در نیک‌نامی می‌زنم	●	